

Vršnjačko nasilje na internetu - sociološki i filozofski pristup temi

Karija, Karlo

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:499453>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-29**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

Karlo Karija

**VRŠNJAČKO NASILJE NA INTERNETU – SOCIOLOŠKI I
FILOZOFSKI PRISTUP TEMI**

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Krunoslav Nikodem

Komentorica: izv. prof. dr. sc. Ivana Zagorac

Zagreb, rujan 2023.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Ciljevi rada, svrha i istraživačka pitanja.....	2
3. Razrada teme.....	2
3.1. Glavne ideje suvremenog društva	2
3.1.1. Informacijsko društvo	3
3.1.2. Raspad velikih narativa.....	5
3.1.2.3. Identitet, konzumerizam i mediji	7
3.1.3. Djeca u postmodernizmu	10
3.2. Vršnjačko nasilje na internetu.....	12
3.2.1. Klasično vršnjačko nasilje	12
3.2.1.1. Akteri vršnjačkog nasilja i njihova obilježja	13
3.2.1.2. Učestalost i čimbenici klasičnog vršnjačkog nasilja.....	14
3.2.2. Vršnjačko nasilje na internetu.....	17
3.2.2.1. Učestalost i čimbenici vršnjačkog nasilja na internetu	17
3.2.2.2. Specifičnost vršnjačkog nasilja na internetu.....	18
3.3. Čimbenici komunikacije posredovane infomacijskim tehnologijama	21
3.3.1. Antropološki čimbenici.....	21
3.3.2. Epistemološki čimbenici	21
3.3.3. Psihološki čimbenici	23
3.3.4. Politički čimbenici	26
3.3.5. Etički osvrt.....	28
5. Zaključak.....	29
6. Dodatak. Implementacija u nastavu.	30
7. Bibliografija.....	31
8. Popis slika	34
9. Sažetak	34
10. Summary.....	35

1. Uvod

U današnje vrijeme možemo bez puno oklijevanja ustvrditi kako je ljudska svakodnevnica nezamisliva bez tehnologije. Sve sfere ljudskog društva na ovaj ili onaj način postale su ovisne o tehnologiji, a ključni aspekt tehnologije u suvremenom dobu jest upravo internet koji uvelike utječe na sve koji u njemu sudjeluju. U zadnjih je dvadeset godina informacijsko-komunikacijska tehnologija, a prvenstveno internet postao sastavni dio svakodnevnog života ne samo odraslih članova društva nego i onih najmlađih. Međutim, postoji ključna razlika između starijih i mlađih generacija kada je u pitanju tehnologija, a riječ je o tome da su mlađi naraštaji od malih nogu uronjeni u virtualni svijet. Takav svijet nudi beskonačno mnogo mogućnosti za osobni i društveni razvoj mlade osobe, on može biti mjesto stjecanja novih znanja, vještina i prijatelja, ali isto tako potencijalno može biti i mjesto na kojem korisnik može doživjeti toliko emocionalne patnje da ga nagna da počini samoubojstvo.¹ Ovakvi slučajevi nasilja na internetu koji su rezultirali samoubojstvom žrtve bili su pokretač da se nasilje na internetu prepozna kao ozbiljan problem koji zahtijeva pažnju ne samo roditelja i obrazovnih institucija nego i šire akademske i političke zajednice.

Vršnjačko nasilje na internetu suvremena je pojava koja je upravo omogućena napretkom tehnologije i umrežavanjem prvenstveno pomoću interneta. Međutim, tehnologija sama po sebi nije uzrok vršnjačkom nasilju na internetu i sličnim negativnim pojavama, već način na koji se tehnologija upotrebljava. Jasno je kako je kroz povijest čovječanstva tehnologija bila upotrebljavana u pogrešne svrhe. Isto stoga vrijedi i za nove tehnologije koje produbljuju vršnjačko nasilje. Iako je svakako cilj prevenirati svaki oblik nasilja pomoću raznih intervencija poput edukacije mladih, implementacije sadržaja vezanih za vlastitu sigurnost na internetu, medijskim opismenjavanjem itd., na taj način neće se moći razriješiti problem. Drugim riječima, ovaj će rad ponuditi objašnjenje navedene pojave i dati njezinu kritiku, ali neće moći ponuditi konkretna rješenja čijom bi se implementacijom uistinu moglo promijeniti stanje stvari. Dakako, kao što je to slučaj i s klasičnim vršnjačkim nasiljem koje nije posredovano tehnologijom, ono se ni ne može (zasad barem) iskorijeniti.

¹Jedan od prvih takvih slučajeva dogodio se 2003. godine u Sjedinjenim Američkim Državama kada je trinaestogodišnji dječak Ryan Halligan počinio samoubojstvo nakon što su ga vršnjaci ismijavali zbog poruka koje je izmjenjivao s djevojkom preko interneta.

2. Ciljevi rada, svrha i istraživačka pitanja

Cilj je i svrha ovoga rada naglasiti kako je vršnjačko nasilje na internetu jedan novi fenomen koji ima zabrinjavajuća obilježja i koji može služiti kao primjer za dobivanje šire slike o tome kakav je utjecaj novih tehnologija na psihološku i socijalnu dimenziju čovjeka uopće, a ne samo mladih. Naime, kada se govori o vršnjačkom nasilju na internetu, podrazumijevaju se nove generacije, i to generacije koje su od najranijih nogu gotovo u potpunosti uronjene u svijet novih tehnologija i paralelno se s njime i razvijaju. Stoga, pomoću fenomena vršnjačkog nasilja na internetu pokušat će se sagledati i općenite promjene koje se događaju na epistemološkoj, antropološkoj, socijalnoj i drugim dimenzijama prilikom komunikacije koja je posredovana novim tehnologijama. Dakle, istraživačka pitanja ovoga rada glase:

- a) Koja je razlika između klasičnog vršnjačkog nasilja i vršnjačkog nasilja na internetu, odnosno kako je tehnologija promijenila paradigmu vršnjačkog nasilja?
- b) Kako vršnjačko nasilje na internetu može poslužiti kao primjer toga kako nova posredovana komunikacija putem tehnologije mijenja čovjeka i njegov svijet?
- c) Kako i koji čimbenici utječu na potonju promjenu?

3. Razrada teme

3.1. Glavne ideje suvremenog društva

Kada se raspravlja o suvremenom društvu, kao vremenskom periodu suvremene ljudske povijesti, nužno je najprije spomenuti i modernitet kao razdoblje koje mu prethodi. Suvremeno doba je razdoblje koje se najčešće definira u kontrastu s modernitetom, a moderna je razdoblje koje je započelo u vrijeme prosvjetiteljstva i koje obilježava napredak i traženje slobode.² Moderna je ujedno i razdoblje koje je usko povezano s kapitalističkim ekonomskim sustavom, a vrhunac klasičnog industrijskog kapitalizma je pokretna traka, odnosno fordistička proizvodnja.³ Upravo se u odnosu na spomenuta razdoblja razlikuju *postindustrijsko* i *postmodern* društvo. Kao što to vrijedi i za modernizam i industrijsko društvo, postmodernizam se ne odnosi samo na sferu ekonomije nego i na društvo i kulturu. S obzirom

² Ford, Sarah Michele. "Are We To Be Forever Trapped Between the Two? The Internet, Modernity, and Postmodernity in the Early 21st Century." *Social Thought & Research*, 25(1/2), 2002, str. 86.

³ Ibid., str. 87.

na promjenu u proizvodnji i fokus na prijenos informacija, suvremeno društvo još se naziva i informacijskim društvom.

3.1.1. Informacijsko društvo

Suvremeno postmoderno/postindustrijsko/informacijsko⁴ društvo jest razdoblje koje je nastupilo pojavom novih, prvenstveno informacijskih tehnologija drugom polovicom 20. stoljeća.⁵ Dakle, tehnologija mijenja način proizvodnje, a ta ekonomska baza stoga mijenja i društvene odnose, uz naglasak da se ipak ne radi o tehnološkom determinizmu.⁶ Govorimo o razdoblju treće industrijske revolucije, tehnološke revolucije koja se prvenstveno odvija na prostoru Zapada, ali se ujedno sve više širi na ostatak svijeta.

“Potkraj drugoga tisućljeća kršćanske ere nekoliko je događaja od povijesnog značenja promijenilo društveni krajolik ljudskog života. Tehnološka revolucija temeljena na informacijskim tehnologijama sve brže mijenja materijalnu osnovu društva. Ekonomije u cijelom svijetu globalno su postale međusobno ovisne, uvodeći novi oblik odnosa između ekonomije, države i društva, unutar jednog sustava varijabilne geometrije.”⁷

Informacijsko društvo, odnosno suvremena ekonomija funkcionira na globalnoj razini, ali potpuna globalizacija svjetskog tržišta ne može postojati sve dok postoje države koje svojim politikama reguliraju tržišta.⁸ Mijenja se i radni proces koji u sve većoj mjeri zahtijeva radnika koji je obrazovan, fleksibilan i samostalan u (kognitivnom) radu. Dogodila se decentralizacija gotovo svih fenomena koji su se mogli decentralizirati, a oni se spajaju u mreže koje su ključni princip prema kojem funkcionira informacijsko društvo. Drugim riječima: “Uključenje/isključenje u mreže i arhitektura odnosa između mreža koje se radom informatičke tehnologije zbiva brzinom svjetlosti, oblikuju dominantne procese i funkcije u našim društvima.”⁹

⁴ Sva tri pojma označavaju suvremeno razdoblje.

⁵ Različiti autori definiraju početak u različita desetljeća, neki u 1960-e, a drugi u 1970-e.

⁶ Castells upozorava da se ipak radi o procesu koji je i društveno uvjetovan. Drugim riječima, isto tako kao što je tehnologija utjecala na promjenu društva, to isto društvo prihvatilo je baš tu tehnologiju i takvu promjenu u društvu. Taj proces naziva dijalektičkim.

⁷ Castells, Manuel. *Informacijsko doba. Ekonomija, društvo i kultura. Svezak 1. Uspon umreženog društva*, Golden Marketing, Zagreb, 2000., str. 39.

⁸ Ibid., str. 130.

⁹ Ibid., str. 494.

Ključni izum koji je omogućio eksponencijalni rast i dominaciju informacijskih tehnologija jest internet. Naime, pojavom interneta dogodio se pomak u konceptu vremena – smanjuje vrijeme potrebno za komunikaciju, ono postaje roba, a ujedno se i ubrzava. Internet je ključno “mjesto” potrebno za funkcioniranje suvremenoga društva zato što se u sve većoj mjeri konzumiraju usluge, a sve manje robe. Istovremeno je i “mjesto” potrošnje, odnosno (internet) kupovine roba i virtualnih roba,¹⁰ ali i usluga poput obrazovanja.¹¹ “Kultura stvarne virtualnosti povezana s elektronički integriranim multimedijским sustavom [...] na dva različita načina pridonosi transformaciji vremena u našem društvu: kroz istodobnost i bezvremenost.”¹² Radi se o tome da je posredstvom informacijskih tehnologija omogućen instant prijenos informacija i time se ujedno ostvaruje svojevrsna vječnost, svevremenost i simultana prisutnost. Bezvremenost tako nadomještava prostor, preobražava ga i ukida.

Međutim, vrijedi naglasiti kako promjena paradigme vremena nije vezana isključivo za novonastalu virtualnost, nego je na djelu već dulje vrijeme, od pojave mehaničkog mjerenja vremena,¹³ a isto vrijedi i za ovladavanje prostorom. Također je važno napomenuti da vrijeme i prostor nisu neutralni fenomeni nego da u njihovoj srži leže društveni odnosi, i to prvenstveno odnosi koji počivaju na sustavu proizvodnje.¹⁴ Istovremeno, takvo je vrijeme samo jedna od dimenzija vremena u kojoj ljudi žive.¹⁵

Suvremeno je društvo poimano kao društvo koje je izuzetno napredovalo, koje se uspjelo odmaknuti od dobrog dijela negativnih fenomena koji pripadaju samo prošlosti. Ali s druge strane tog “napretka” postoje crne rupe, odnosno Četvrti svijet koji je odvojen od ostatka svijeta. Primjeri toga su dječji rad u nerazvijenim zemljama,¹⁶ društvena ekskluzija

¹⁰ Ford, S. M. “Are We To Be Forever Trapped Between the Two? The Internet, Modernity, and Postmodernity in the Early 21st Century”, str. 95.

¹¹ Pandemija koronavirusa uvelike je ilustrirala u kolikoj je mjeri pomoću informacijskih tehnologija nadomjestiva svakodnevnica. Naime, aspekti proizvodnje i potrošnje, dakako u kojima je to bilo moguće, prebacili su se u virtualni svijet, a isto je vrijedilo i za cjelokupno obrazovanje.

¹² Castells, M. *Informacijsko doba. Ekonomija, društvo i kultura. Svezak 1. Uspon umreženog društva*, str. 485.

¹³ Giddens, Anthony. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*, Polity Press, Cambridge, 2008., str. 17.

¹⁴ Harvey, David. *The Condition of Postmodernity An Enquiry into the Origins of Cultural Change*, Blackwell Publishers, Cambridge, Massachusetts, 1992., str. 239.

¹⁵ Naime, i dalje postoji tradicionalno shvaćanje vremena u kojem pojedinci žive iz dana u dan dok ne sudjeluju u informacijskim tehnologijama. Dakako, vidljiva je tendencija da se pojavom pametnih telefona u sve većoj mjeri povećava vrijeme koje prvenstveno stanovnici Zapada provode uronjeni u nove tehnologije.

¹⁶ Castells, Manuel. *Informacijsko doba. Ekonomija, društvo i kultura. Svezak 3. Kraj tisućljeća*, Golden Marketing, Zagreb, 2003., str. 156.

Afroamerikanaca u Sjedinjenim Američkim Državama,¹⁷ sve veća polarizacija društva – bogati postaju bogatiji, a siromašni sve siromašniji,¹⁸ umrežavanje i globalizacija kriminalnih udruženja¹⁹ itd. Štoviše, navedeni problemi su međusobno povezani: “Droge, bolesti (na primjer, AIDS), kriminal, prostitucija i nasilje dio su istih mreža, a svaka od njih učvršćuje ostale [...]”²⁰ Nepoželjne društvene pojave nisu ni približno iscrpljene ovim popisom, već ih ima napretek te svaka od njih zahtijeva posebno razmatranje.

3.1.2. Raspad velikih narativa

Govoreći o temi produkcije znanja, odnosno znanosti, frazu “raspad velikih narativa” koristi Jean-François Lyotard kako bi naglasio pomak koji se dogodio u suvremenom društvu. Naime, veliki narativi naziv su za velike ideje modernizma, ideje prosvjetiteljstva prema kojima “heroj znanja radi prema dobrom etičko-političkom cilju – univerzalnom miru.”²¹ Lyotard tvrdi kako: “Veliki narativ izgubio je vjerodostojnost, bez obzira na to kojim se načinom ujedinjenja koristio, bez obzira radi li se o spekulativnom narativu ili o narativu emancipacije.”²² Lyotard tvrdi kako je upravo to razlog zbog kojeg je došlo i do promjena u društvenim strukturama, odnosno do “delegitimacije” društvenih veza,²³ do individualizacije.

Drugim riječima, jedna od ključnih karakteristika postmodernizma jest promjenjivost, nestabilnost, odnosno ono što Zygmunt Bauman naziva *tekućom modernosti*.²⁴ Radi se o konceptu koji se suprotstavlja pojmu čvrste modernosti. U čvrstoj modernosti postojali su dugotrajni i stabilni obrasci ponašanja, normi, institucija i moći, način života bio je stabilan i predvidiv, bez mnogo dramatičnih promjena, a u tekućoj modernosti čvrste strukture su se raspale ili su u procesu raspadanja. Stabilnost se gubi, postaje tekuća i nepredvidiva, a životi i planovi postaju nesigurni i podložni svakodnevnim promjenama.²⁵ Bauman tvrdi kako je

¹⁷ Castells, Manuel. Informacijsko doba. Ekonomija, društvo i kultura. Svezak 3. Kraj tisućljeća, Golden Marketing, Zagreb, 2003., str. 145.

¹⁸ Ibid., str. 137.

¹⁹ Ibid., str. 172.

²⁰ Ibid., str. 167.

²¹ Jameson, Frederick. “Foreword”, u: Lyotard, Jean-François. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1984., str. xxiv.

²² Lyotard, Jean-François. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1984., str. 37.

²³ Ibid.

²⁴ Bauman pod pojmom tekuće modernosti razumije upravo razdoblje postmodernizma.

²⁵ Bauman, Zigmunt. *Liquid Modernity*, Polity Press, Cambridge, 2000. str. 2.

suvremeno doba doba individualiziranosti i osobne odgovornosti.²⁶ Zajednice se raspadaju, a zamjenjuje ih osobni interes. Pojedinač se oslobađa vanjskih ograničenja, društvene veze se raspadaju i kao rezultat nastupa ranjivost i nestabilnost.

S druge strane, Ulrich Beck naglašava i materijalne promjene koje su dovele do svega navedenog. Naime, tehnološki napredak uzrokovao je nemogućnost sagledavanja posljedica i stoga je pojedincu jedino preostaje da trpi negativne posljedice i da anticipira buduće negativne događaje, da se orijentira na budućnost.²⁷ Stoga se suvremeno društvo naziva društvom rizika. Jasno je kako su rizici nejednako distribuirani društvenom ljestvicom – bogati novcem mogu otkloniti rizike, a siromašni su ionako izloženi najvećim rizicima.²⁸ Beck naglašava ulogu globalizacije u širenju i perpetuaciji rizika, ali i sferu ekoloških kriza, još jedno područje ljudske civilizacije koje je doseglo nove negativne razine. Riječima Becka: “Dok utopija jednakosti sadrži mnoštvo značajnih i *pozitivnih* ciljeva društvene promjene, utopija društva rizika ostaje izrazito *negativna* i *obrambena*. Uglavnom, čovjek se više ne bavi postizanjem nečeg „dobrog“, već *sprječavanjem* najgoreg [...]”²⁹ Iz tog se razloga javljaju zabrinutost, nelagoda i strah koji prevladavaju životima pojedinca u suvremenome društvu.

Promjena se dogodila i u shvaćanju moći kod raznih autora. Za razliku od klasične definicije moći Maxa Webera, “mogućnosti da se vlastita volja nametne ponašanju drugih”,³⁰ moć sada postaje “raspršena u globalnoj mreži bogatstva, moći, informacija i slika koje kruže i preobražavaju se sustavom varijabilne geometrije i dematerijalizirane geografije. Ipak, moć ne nestaje. *Moć i dalje vlada društvom, oblikuje nas i gospodari nama.*”³¹ Drugim riječima: “Moć je posvuda; to ne znači da ona sve obuhvaća, već da odasvud dolazi. [...] moć nije institucija i nije struktura, ona nije stanovita sposobnost kojom su neki obdareni; ona je naziv što se pridaje nekoj složenoj strategijskoj situaciji u danom društvu.”³² S druge strane, neki autori, pogotovo kada se osvrću na ekonomsku sferu suvremenoga društva, zadržavaju gotovo veberijansku definiciju moći kako bi ilustrirali negativne pojave: “[...] novac, kao vrhovni predstavnik društvene moći u kapitalističkom društvu, sam postaje predmetom žudnje, pohlepe

²⁶ Bauman, Zigmunt. *Liquid Modernity*, Polity Press, Cambridge, 2000., str. 8.

²⁷ Beck, Ulrich. *Risk Society: Towards a New Modernity*, Sage Publications, London, 1992., str. 34.

²⁸ *Ibid.*, str. 35.

²⁹ *Ibid.*, str. 49.

³⁰ Weber, Max. *Vlast i politika*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 1999., str. 50.

³¹ Castells, Manuel. *Informacijsko doba. Ekonomija, društvo i kultura. Svezak 2. Moć identiteta*, Golden Marketing, Zagreb, 2002., str. 365.

³² Foucault, Michel. *Znanje i moć*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1994., str. 65.

i želje. [...] Novac daje privilegiju za vršenje moći nad drugima – možemo kupiti njihovo radno vrijeme ili usluge koje nude, čak izgraditi sustavne odnose dominacije nad izrabljivanim klasama jednostavno kroz kontrolu nad moći novca.”³³

Općenito govoreći iz perspektive poststrukturalizma, samo je značenje komunikacije, bilo da se radilo o komunikaciji posredstvom tekstualnih i/ili vizualnih umjetnosti ili o svakodnevnoj komunikaciji, u doba postmodernizma promjenjivo.³⁴ Naime, modernizam podrazumijeva čvrsta značenja koja su nepromjenjiva, a u postmodernizmu govori se o kontekstu, međusobnom ispreplitanju različitih već postojećih značenja i njihovoj novoj organizaciji.³⁵ Isto vrijedi i za različite diskurse, poput onog znanstvenog. S obzirom na navedenu promjenu, jasno je kako je došlo do sumnje u tradicionalna moderna shvaćanja svijeta, ali i istovremeno kako je ta sumnja utjecala na raspad značenja – jasno je dijalektičko međudjelovanje. Takva vrsta nestabilnosti nužno se stoga prelijeva i na shvaćanje vlastitog identiteta.³⁶

3.1.2.3. Identitet, konzumerizam i mediji

Smisao kolektivnog identiteta, zajednice i društvenih veza jest da štite pojedinca, da mu daju stabilnost, a toga sada više nema. Identitet više nije dan, već se za njime stalno traga. Identitet podrazumijeva vizualna obilježja tijela, pri čemu tijelo više nije “prirodno tijelo”, nego postaje društveni konstrukt.³⁷ Istovremeno se pokušava ovladati tijelom, nadići biološke zadanosti tako što se, primjerice, pokušava spriječiti starenje, usmjerava se na zdravlje i na otklanjanje svih potencijalno štetnih faktora. Tijelo postaje izraz vlastitog identiteta: “[...] tijelo je također individualno – vjerojatno je i sam princip individuacije.”³⁸ Tijelo je mjesto upisivanja kulturalnih značenja, a stoga i poprište društvenih odnosa i izražavanja identiteta. Odijevanjem i (trajnim) intervencijama poput tetovaža ili plastičnih operacija pojedinac se odlučuje za određene kulturalne norme i set vrijednosti koji mu pripadaju.

³³ Harvey, David. *The Condition of Postmodernity An Enquiry into the Origins of Cultural Change*, Blackwell Publishers, Cambridge, Massachusetts, 1992., str. 102.

³⁴ Ibid., str. 49.

³⁵ Drugim riječima: “Pisci koji stvaraju tekstove ili koriste riječi čine to na temelju svih drugih tekstova i riječi s kojima su se susreli, dok se čitatelji s njima nose na isti način. Kulturni život se tada promatra kao niz tekstova koji se križaju s drugim tekstovima, proizvodeći više tekstova [...]”. U: Ibid.

³⁶ Ibid., str. 53.

³⁷ Eagleton, Terry. *The Idea of Culture*, Blackwell Publishing, Oxford, 2000., str. 85.

³⁸ Ibid., str. 105.

Pojedinac u suvremenome društvu postaje odgovorim za svoj identitet, njime upravlja – “Mi smo, ne ono što jesmo, nego ono što od sebe činimo.”³⁹ i stoga postoji usmjerenost na budućnost, na buduće oblikovanje tog identiteta kako bi se postigla aktualizacija samoga sebe. “Ideja da svaka osoba ima jedinstveni karakter i posebne potencijalnosti koje se mogu, ali i ne moraju ispuniti, strana je predmodernoj kulturi.”⁴⁰ Štoviše, sam identitet postaje nešto što je potrebno podijeliti s drugima.⁴¹ S druge strane, istovremeno sa zahtjevom za originalnošću dolazi do manjka razlikovanja između različitih identiteta, odnosno dolazi do manjka autentičnosti koja je zapravo cilj identiteta. Drugim riječima, “identitet sve više ovisi o slikama, to znači da serijske i rekurzivne replikacije identiteta (individualnih, korporativnih, institucionalnih i političkih) postaju vrlo stvarna mogućnost i problem.”⁴² Do toga dolazi, između ostalog, zato što je identitet usko vezan uz način života (engl. *lifestyle*). Pojedinac je primoran slijediti kulturno prihvatljive načine života.⁴³

Svojestvo je većine dominantnih kulturalno prihvatljivih stilova života upravo konzumerizam. Radi se o životnom stilu koji usmjerava pojedinca na instant zadovoljavanje potreba pomoću novca, odnosno kupovinom koja donosi privremenu sreću, gratifikaciju. David Harvey konzumerizam opisuje sljedećim riječima:

“Od mnogih razvoja u areni potrošnje, dva se ističu kao od posebne važnosti. Mobilizacija mode na masovnim tržištima (za razliku od elitnih) omogućila je način da se ubrza tempo potrošnje ne samo u odjeći i ukrasima, već i u širokom rasponu životnih stilova i rekreacijskih aktivnosti (slobodno vrijeme i sportske navike, stilovi pop glazbe, video i dječje igre i slično). Drugi trend bio je pomak od potrošnje dobara prema potrošnji usluga – ne samo osobnih, poslovnih, obrazovnih i zdravstvenih usluga, već i prema zabavi, spektaklima, događanjima i distrakcijama. 'Životni vijek' takvih usluga (posjet muzeju, odlazak na rock koncert ili film, pohađanje predavanja ili zdravstvenih klubova), iako ga je teško procijeniti, daleko je kraći od vijeka trajanja automobila ili perilice rublja.”⁴⁴

³⁹ Giddens, A. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*, str. 75.

⁴⁰ Ibid., str. 74.

⁴¹ Castells, M. *Informacijsko doba. Ekonomija, društvo i kultura. Svezak 1. Uspon umreženog društva*, str. 39.

⁴² Harvey, D. *The Condition of Postmodernity An Enquiry into the Origins of Cultural Change*, str. 289.

⁴³ Giddens, A. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*, str. 81.

⁴⁴ Harvey, D. *The Condition of Postmodernity An Enquiry into the Origins of Cultural Change*, str. 285.

Dakle, konzumerizam ne uključuje samo robu u materijalnom obliku nego i druge oblike zabave i distrakcije. Otuđenje od proizvoda vlastitoga rada, shvaćeno u klasičnom marksističkom smislu, dovodi do potrebe za konzumacijom dobara čija je svrha ujedno i prikazivanje sebe u svjetlu onoga što pojedinac želi biti.⁴⁵ Međutim, ta je potreba u svojoj srži narcistička i zapravo nikad zbog kratkotrajnosti pojedinac ne može zadovoljiti tu potrebu – javlja se nova specifična potreba i tako u beskonačnost. S druge strane, ono što pojedinac može kupiti jest određeni društveni status i hedonistički način života – upravo je to način na koji kapitalizam opravdava i nadomješta svoje nedostatke.⁴⁶ Radi se o tome da je konzumerizam prividni način na koji pojedinac može ostvariti svoju slobodu koju je mukotrpno zaradio na svojem radnom mjestu. Stoga se i pomoću konzumerističkog načina života kontrolira pojedinac u sferi njegove proizvodnje, odnosno u sferi njegovog rada. “U organizaciji proizvodnje i rada sustav zahtijeva oprezno ponašanje, marljivost i samokontrolu, predanost karijeri i uspjehu. U području potrošnje, potiče carpe diem stav, rasipništvo i razmetanje te kompulzivnu potragu za igrom.”⁴⁷ Dakle, radi se o podvojenosti između radne discipline na radnom mjestu i hedonističkog načina života u privatnom konzumerističkom životu.

Kao primarno mjesto perpetuacije i pozivanja na konzumerizam neki autori smatraju medije. Mediji su glavno mjesto gdje se u današnjem dobu reklamira i potiče na kupnju. Cilj je i svrha medija prenošenje informacija, ali svrha reklama odavno je prestala biti informiranje o proizvodu ili usluzi, reklama je sada način manipulacije potrošača.⁴⁸ Štoviše, masovni mediji ne prodaju samo proizvod nego i način života, i to “društveno prihvatljiv” način života.⁴⁹ Drugim riječima, mediji su:

“proizvod kasnog kapitalizma i, kao takav, treba ih promatrati u kontekstu promicanja kulture konzumerizma. To usmjerava našu pozornost na proizvodnju potreba i želja, mobilizaciju želje i fantazije, politiku odvratanja pažnje kao sastavni dio nastojanja da se održi dovoljan uzgon potražnje na potrošačkim tržištima kako bi se kapitalistička proizvodnja održala profitabilnom.”⁵⁰

⁴⁵ Giddens, A. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*, str. 172.

⁴⁶ Harvey, D. *The Condition of Postmodernity An Enquiry into the Origins of Cultural Change*, str. 542.

⁴⁷ Bell, Daniel. *The Coming of Post-Industrial Society*, Basic Books, New York, 1999., str. 542.

⁴⁸ Harvey, D.. *The Condition of Postmodernity An Enquiry into the Origins of Cultural Change*, str. 287.

⁴⁹ Giddens, A. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*, str. 199.

⁵⁰ Harvey, David. *The Condition of Postmodernity An Enquiry into the Origins of Cultural Change*, str. 61.

Dakle, vlastito razumijevanje pojedinca kao samoga sebe i njegov identitet usko je vezano uz način života koji je danas dominantno usmjeren prema konzumerizmu i time zadovoljavanju prolaznih želja. Velik utjecaj na takvo stanje stvari imaju mediji koji perpetuiraju postojeći sustav, ali ujedno i proširuju doseg svojeg utjecaja. Jedan je od tih primjera uključivanje djece u sferu potrošnje.

3.1.3. Djeca u postmodernizmu

Stvaranje identiteta i konzumeristički način života uključuje i one najmlađe koji sudjeluju u potrošnji u specifičnim oblicima.⁵¹ Međutim, ne radi se samo o novom području potrošnje: “Tržišna kultura djetinjstva predstavlja monumentalno postignuće kapitalizma dvadesetog stoljeća. Uspon i širenje dječjeg svijeta dobara, prostora i medija tijekom prošlog stoljeća označava razvoj iznad i izvan otvaranja samo još jednog tržišta sličnog drugima.”⁵² Taj se proces naziva komodifikacijom djetinjstva (engl. *commodification of childhood*), a negativni aspekti tog procesa su iskorištavanje djece i uvlačenje u konzumeristički način života od najranijeg doba,⁵³ što opet stvara odrasle pojedince s istim životnim stilom. Istovremeno, svakako je jasno kako određena roba za dijete ima upotrebnu vrijednost u vidu zabave ili obrazovanja čije je svrha razvoj djeteta te stoga ovaj proces ima i pozitivne strane.⁵⁴

Raspadanje čvrstih društvenih odnosa, odnosno raspad velikih narativa direktno utječe na primarnu obitelj, a time i na djecu. Primjerice, rastava⁵⁵ koja je u suvremenom društvu u porastu naspram ranijih razdoblja jedan je od načina na koji se događa raspad obitelji.⁵⁶ Također, obitelj koja je u prošlosti bila sačinjena od više generacija, svedena je na nuklearnu obitelj, time udaljujući djedove i bake od unučadi.⁵⁷ Odgajanje djece više nije isključivo

⁵¹ Harvey, David. *The Condition of Postmodernity An Enquiry into the Origins of Cultural Change*, str. 285.

⁵² Cook, Daniel Thomas. *The Commodification of Childhood*, Duke University Press Durham i London, 2004., str. 2.

⁵³ *Ibid.*, str. 5.

⁵⁴ *Ibid.*, str. 11.

⁵⁵ U Hrvatskoj 2020. godine ukupno je sklopljeno 15 196 brakova, dok broj razvedenih brakova iznosi 5 153 (na 1000 sklopljenih 339 je rastavljenih brakova). Usporedbe radi 1950. godine bilo je 37 995 sklopljenih brakova, dok je rastavljenih bilo 3137 (na 1000 sklopljenih 83 je rastavljenih brakova). U: Državni zavod za statistiku. *Žene i muškarci u Hrvatskoj 2022*, Zagreb, 2022., str. 14.

⁵⁶ Giddens, A. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*, str. 11.

⁵⁷ Bauman, Z. *Liquid Modernity*, str. 6.

obiteljska sfera, nego se uključuje i struka, znanost.⁵⁸ Sfera djece postaje u sve većoj mjeri odvojena od sfere odraslih tako što se sva djeca i to u sve većem vremenskom periodu tijekom dana, ali i godina formalno školuju⁵⁹ i pohađaju razne aktivnosti. Također, i roditelji u sve većoj mjeri borave izvan vlastitog doma, mjesta gdje se u prošlosti okupljala obitelj.⁶⁰ Stoga, “Dom je manje gnijezdo nego privremeno stajalište.”⁶¹ Nedostatak istinske povezanosti nadomješta se drugim načinima, ali nikako u potpunosti.

Dok je navedena situacija gotovo norma na Zapadu, stanje stvari u ostatku svijeta je daleko negativnije. Žene i djecu u najvećoj mjeri pogađa siromaštvo,⁶² a stoga i postoji velik broj siromašne djece⁶³ koji zbog nužnosti vlastitog opstanka radi⁶⁴ “[...] u uvjetima krajnje eksploatacije, nemogućnosti da se obrane i njihove zloporabe, što preokreće povijesni model socijalne zaštite djece koji je postojao u kasnomu industrijskom kapitalizmu [...]”⁶⁵ Navedeno je posljedica kasnog kapitalizma, slabljenja obitelji i socijalne zaštite.⁶⁶ Štoviše, nove tehnologije postizanjem anonimnosti omogućuju veću raširenost dječje pornografije,⁶⁷ i dalje postoje djeca vojnici,⁶⁸ raširena je i trgovina djecom⁶⁹ itd. Ovaj niz može se nastaviti i proširiti brojnim drugim negativnim pojavama u svijetu.

Stoga, sva su djeca na ovaj ili onaj način u posebno nepovoljnoj situaciji zbog svih dosad navedenih problema/izazova suvremenoga društva. Riječima Daniela Bella:

⁵⁸ Giddens, A. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*, str. 33.

⁵⁹ Ibid., str. 152.

⁶⁰ Gergen, Kenneth. *The Saturated Self: Dilemmas of Identity in Contemporary Life*, New York, Basic Books, 1991., str. 65.

⁶¹ Ibid., str. 66.

⁶² Castells, M. *Informacijsko doba. Ekonomija, društvo i kultura. Svezak 3. Kraj tisućljeća*, str. 88.

⁶³ “Procjenjuje se da je 45 milijuna djece mlađe od pet godina patilo od atrofije, najsmrtonosnijeg oblika pothranjenosti, koji povećava rizik od smrti djece do 12 puta. Nadalje, 149 milijuna djece mlađe od pet godina imalo je zastoj u rastu i razvoju zbog kroničnog nedostatka esencijalnih nutrijenata u prehrani, dok je 39 milijuna imalo prekomjernu težinu.” U: Food and Agriculture Organization of the United Nations. *The State of Food Security and Nutrition in the World*, Rim, 2022., str. 30.

⁶⁴ “Prema Globalnim procjenama za 2021., postoji 27,6 milijuna ljudi u situacijama prisilnog rada bilo kojeg dana, 3,5 ljudi na svakih tisuću ljudi u svijetu. Žene i djevojke čine 11,8 milijuna od ovog ukupnog broja. Više od 3,3 milijuna svih onih koji su na prisilnom radu su djeca.” U: ibid., str. 22.

⁶⁵ Castells, M. *Informacijsko doba. Ekonomija, društvo i kultura. Svezak 3. Kraj tisućljeća*, str. 78.

⁶⁶ Ibid., str. 164.

⁶⁷ Ibid., str. 161.

⁶⁸ Ibid., str. 162.

⁶⁹ Ibid., str. 180.

“Tisućljećima – a to je još uvijek točno i u nekim dijelovima svijeta, ali njih je sve manje – djeca su išla stopama svojih roditelja, bila su inicirana na stabilne načine i ritualizirane rutine, imala su zajedničku knjigu znanja i morala, i održavala su temeljno poznanstvo mjesta i obitelji. Danas ne samo da se dijete suočava s radikalnim raskidom s prošlošću, nego ga treba osposobiti i za nepoznatu budućnost. A taj zadatak stoji i pred cijelim društvom.”⁷⁰

3.2. Vršnjačko nasilje na internetu

3.2.1. Klasično vršnjačko nasilje

Prije nego li ponudimo radnu definiciju nasilja na internetu potrebno je krenuti od definicije klasičnog vršnjačkog nasilja kao polazne točke u daljnjem određenju ove teme. Klasično vršnjačko nasilje (engl. *bullying*) karakterizira nasilje koje se odvija “licem u lice”, a to podrazumijeva da se sam čin nasilja odvija u fizički ograničenom prostoru kao što je to primjerice škola, dječje igralište ili dvorana za tjelesni odgoj. Vršnjačko nasilje pojam je koji se odnosi na svako agresivno ponašanje koje za cilj ima nanijeti bol ili patnju žrtvi slične ili iste dobi. Ono obuhvaća mnogovrsne oblike nasilnog ponašanja koji se manifestiraju na različite načine, pa tako razlikujemo fizičko, verbalno, seksualno, relacijsko, ekonomsko i kulturalno nasilje.⁷¹ Fizičko nasilje podrazumijeva nanošenje tjelesnih ozljeda žrtvi, a verbalno nasilje odnosi se na nanošenje emocionalne patnje riječima kao što je vrijeđanje, zadirkivanje i nazivanje pogrđnim imenima. Seksualno podrazumijeva neželjene dodire, a relacijskim se smatra svaki oblik društvenog isključivanja. Ekonomsko nasilje podrazumijeva krađu i iznudu novaca od žrtve, a kulturalno nasilje odnosi se na vrijeđanje na rasnoj, religijskoj ili nacionalnoj osnovi.⁷²

Nadalje, da bi se neki nasilni čin kategorizirao kao zlostavljanje mora poprimiti sljedeća četiri obilježja: “(1) *namjerno* negativno postupanje, (2) nanošenje štete drugom djetetu, (3) obilježje *opetovanosti* te (4) prisutnosti *neravnoteže snaga* između djeteta koje čini i onog koje doživljava takvo ponašanje [...]”⁷³ Ponavljanje nasilnog ponašanja i neravnoteža moći dva su

⁷⁰ Bell, D. *The Coming of Post-Industrial Society*, str. 252.

⁷¹ Bilić, Vesna et al. *Nasilje nad djecom i među djecom*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2012.

⁷² Ibid., str. 266.

⁷³ Strabić, Nives. Tokić Milaković, Ana. “Elektroničko nasilje među djecom i njegova usporedba s klasičnim oblicima vršnjačkog nasilja”, *Kriminologija & socijalna integracija*, 24(2), 2016., str. 166.

ključna elementa u definiciji zlostavljanja, a to znači da nije svako agresivno ponašanje ujedno i zlostavljanje. Naime, pojedinačni sukobi među vršnjacima i izolirani slučajevi agresivnog ponašanja koji se ne ponavljaju ne klasificiraju se kao zlostavljanje. Osim ponavljanja nasilnog čina, važno obilježje zlostavljanja jest disbalans moći između počinitelja i žrtve, a taj disbalans može biti vrsta premoći na fizičkoj, psihičkoj ili socijalnoj razini. Također, neravnoteža snaga može biti stvarna, ali može biti i percipirana, što znači da žrtva sebe percipira kako nedovoljno jaku (bilo fizički ili psihički) osobu koja ne posjeduje dovoljno snage i resursa da se suprotstavi napadaču te je tako postavljena u podređeni položaj.

3.2.1.1. Akteri vršnjačkog nasilja i njihova obilježja

Kada se raspravlja o vršnjačkom nasilju, treba imati na umu kako ono uključuje više aktera, a to znači da u nasilju ne sudjeluju samo počinitelj i žrtva nego i drugi akteri. U skladu s time razlikujemo nekoliko aktera: počinitelje nasilja, žrtve i promatrače.

Tipična obilježja počinitelja nasilja su agresivnost (prema vršnjacima i odraslima), naglost, potreba da vladaju drugima i manjak empatije, a često imaju i visoko mišljenje o sebi. Također, počinitelji nasilja često su sportaši ili popularna djeca u školi koja posjeduju dobre socijalne vještine i lako manipuliraju drugima, a to znači da je odraslima teže takvu djecu povezati s nasilničkim ponašanjem.⁷⁴ Važno je napomenuti kako počinitelji nasilja često ne zlostavljaju žrtve iz puke pakosti ili zlobe, nego to ponekad čine kako bi uspostavili ili ojačali svoj status moći među vršnjacima. Ovdje leži jedan od problema vršnjačkog nasilja, a to će reći da ukoliko okolina reagira na agresivno ponašanje s odobravanjem utoliko postoji veća vjerojatnost da će napadač ponoviti svoje ponašanje samo kako bi osnažio svoj status.

Kada je riječ o žrtvama međuvršnjačkog nasilja razlikuju se pasivne žrtve i provokativne žrtve. Pasivne ili podložne žrtve najčešće su nesigurne, fizički slabije, osjetljive i tihe osobe koje su često usamljene i koje nisu sklone nasilnom ponašanju. S druge strane, provokativne žrtve najčešće trpe nasilje od drugih zbog svojih agresivnih ponašanja ili provociranja drugih učenika.⁷⁵ Nadalje, djeca slabije razvijenih socijalnih vještina i nižih razina

⁷⁴ Bilić, Vesna. *Buljan Flander, Gordana. Hrpka, Hana. Nasilje nad djecom i među djecom*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2012., str. 275.

⁷⁵ Olweus, Dan. *Nasilje među djecom u školi: što znamo i što možemo učiniti*, Školska knjiga, Zagreb, 1998., str. 65.

samopouzdanja češće će biti zlostavljane, a često je pritom riječ o djeci koja su uspješnija u sustavu obrazovanja i o djeci koja imaju teškoće u razvoju. Kada je u pitanju spol žrtve, oba spola podjednako su često žrtve nasilja, ali postoji razlika u vrsti nasilja – dječaci su češće žrtve fizičkog, a djevojčice su češće izložene verbalnom i relacijskom nasilju⁷⁶.

Promatrači vršnjačkog nasilja svi su oni koji sudjeluju u nasilju na bilo koji način, a da nisu u direktnoj funkciji žrtve ili počinitelja. U skladu s tim struka razlikuje: a) sljedbenike (ne započinju nasilje, ali se aktivno pridružuju nasilju), b) pasivne počinitelje ili “pristaše” (aktivno ne sudjeluju u nasilju, ali otvoreno podržavaju nasilje ili pak smijehom), c) promatrače (pasivno i indiferentno promatraju nasilje), d) moguće branitelje (osobe koje smatraju da trebaju pomoći žrtvi, ali ne pomažu iz raznih razloga kao što je primjerice strah ili disperzija odgovornosti), e) branitelje (oni koji aktivno nastoje pomoći žrtvi, zaustaviti nasilje i pružiti utjehu žrtvi).⁷⁷

3.2.1.2. Učestalost i čimbenici klasičnog vršnjačkog nasilja

Kada se govori o učestalosti, istraživanja pokazuju kako postoji trend opadanja učestalosti klasičnog vršnjačkog nasilja u školama.⁷⁸ Dakako, rezultati istraživanja variraju od države do države, ali multinacionalna istraživanja nude opći uvid u globalno stanje ovoga problema. Ustanovljeno je da se postotak učenika koji *povremeno* trpe nasilje kroz devet godina smanjio s 33,5 % (2001) na 29,2 % (2010).⁷⁹ Također se smanjio se i postotak djece koji *redovito* doživljavaju nasilje s 12,7 % (2001) na 11,3 % (2010).⁸⁰

Slično stanje stvari pokazuju i istraživanja provedena u Republici Hrvatskoj. Novija istraživanja otkrivaju kako s porastom dobi učenika opada i broj djece koja doživljavaju vršnjačko nasilje, ali i kako su dječaci skloniji biti žrtve vršnjačkog nasilja nego djevojčice.⁸¹ Konkretni podaci prikupljeni u istraživanju 2018. godine prikazani su stupčastim dijagramom s obzirom na podjelu dobi i roda te se nalaze na Slici 1.

⁷⁶ Bilić, Vesna. Buljan Flander, Gordana. Hrpka, Hana. *Nasilje nad djecom i među djecom*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2012., str. 269.

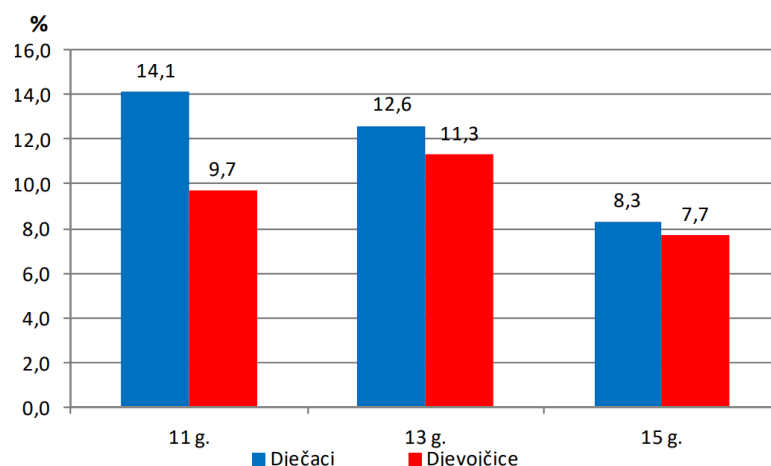
⁷⁷ Bilić, V. et al., *Nasilje nad djecom i među djecom*, str. 279.

⁷⁸ Chester, L. Kayleigh. Callaghan, Mary. Cosma, Alina. Donnelly, Peter. Craig, Wendy. Walsh, Sophie. Molcho, Michal. “Cross-national time trends in bullying victimization in 33 countries among children aged 11, 13 and 15 from 2002 to 2010”, *Eur J Public Health*, 25(2) 2015. str. 61–64.

⁷⁹ Istraživanje je provedeno na ukupnom uzorku od 581 838 učenika iz 33 zemlje svijeta.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Istraživanje o zdravstvenom ponašanju učenika. Osnovni pokazatelji zdravlja i dobrobiti učenika i učenica u Hrvatskoj*, Zagreb, 2020.

Slika 1. Udio djece koja su pretrpjela vršnjačko nasilje najmanje dvaput unazad nekoliko mjeseci.⁸²

Učestalost vršnjačkog nasilja, dakle, ovisi o dobi djeteta. Udio učenika koji trpe vršnjačko nasilje opada što su učenici stariji, pa se tako broj žrtava smanjuje sa 17,2 % (7. razred osnovne škole) na 13,1 % (2. razred srednje škole). Brojna istraživanja pokazuju da “povezanost vršnjačkog nasilja i dobi slijedi obrnutu U-krivulju, odnosno da ono raste u višim razredima osnovne i nižim razredima srednje škole te da nakon toga pokazuje pad [...]”⁸³

Jedan je od čimbenika rizika i socioekonomski status. Naime, istraživanja pokazuju da su djeca ispodprosječnog materijalnog statusa više izložena vršnjačkom nasilju, a za djecu koja svoj materijalni status procjenjuju kao iznadprosječan pokazalo se da su češće počinitelji vršnjačkog nasilja.⁸⁴ Razlozi tome mogli bi biti slabiji razvoj socijalnih vještina u djece slabijeg socioekonomskog statusa ili pak odgoj zbog kojeg određena djeca lakše postaju počinitelj ili žrtva:

„Naime, moguće je da su upravo zbog svog niskog SES-a određena djeca mete nasilnog ponašanja ili da zbog manjeg pristupa različitim resursima imaju slabije razvijene socijalne vještine, što ih čini potencijalnim žrtvama. No moguće je i da su ta djeca odrasla u obiteljskoj okolini s više negativnih čimbenika, poput neprimjerenih roditeljskih odgojnih metoda, uključujući tjelesno kažnjavanje i nasilje, zbog čega su u

⁸² Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Istraživanje o zdravstvenom ponašanju učenika. Osnovni pokazatelji zdravlja i dobrobiti učenika i učenica u Hrvatskoj*, Zagreb, 2020. str. 38.

⁸³ Sušac, Nika. Ajduković, Marina. Rimac, Ivan. “Učestalost vršnjačkog nasilja s obzirom na obilježja adolescenata i doživljeno nasilje u obitelji”, *Psihologijske teme*, 25(2), 2016., str. 201.

⁸⁴ *Ibid.*, 214.

vršnjačkim odnosima podložnija ulozi žrtve i/ili počinitelja. To je u skladu s objašnjenjima da socioekonomski problemi povećavaju roditeljski stres, koji pak dovodi do različitih obiteljskih problema, uključujući nasilje između roditelja i prema djeci (...)⁸⁵

Na ovome mjestu javlja se još jedan čimbenik, a riječ je o nasilju u obitelji. Logično je pretpostaviti kako su u vršnjačko nasilje više uključena djeca koja doživljavaju nasilje u vlastitom domu. Prema teoriji socijalnog učenja djeca koja na bilo koji način sudjeluju u obiteljskom nasilju, bilo da su žrtve obiteljskog nasilja ili pak svjedoci istog, na primjeru svojih roditelja uče kako je nasilje prihvatljiv način ophođenja prema drugim vršnjacima i jedan od mogućih načina rješavanja problema. Ovdje treba imati na umu kako je obitelj jedan od važnih čimbenika kada se raspravlja o vršnjačkom nasilju. Naime, primarna socijalizacija kao najvažnija odgojna faza djeteta predstavlja proces stvaranja osnovnih obrazaca ponašanja na temelju kojih djeca kasnije grade svoje odnose prema drugim pojedincima u društvu, stoga struktura i kvaliteta odnosa između članova obitelji izravno utječu na pojavu nasilničkog ponašanja kod djece. U prilog toj tvrdnji idu rezultati domaćeg istraživanja (Sušac et. al. 2016) koja potvrđuju hipotezu kako sve skupine djece koja su uključena u vršnjačko nasilje i sama doživljavaju neki od oblika nasilja u obitelji (od psihičke agresije do tjelesnog zlostavljanja) za razliku od djece koja nisu uključena u vršnjačko nasilje.⁸⁶ Ovakav zaključak sukladan je zaključcima drugih autora: „Baldry je (2003.) utvrdio kako djeca koja svjedoče nasilju unutar obitelji imaju 3 puta veću šansu postati počinitelji nasilja u školi, a Schwartz, Dodge, Pettit i Bates (1997.) da i počinitelji nasilja-žrtve vršnjačkog nasilja dolaze iz obitelji u kojima je prisutna agresija između roditelja.“⁸⁷

Dakle, učestalost klasičnog vršnjačkog nasilja prati trend smanjivanja, a glavni čimbenici klasičnog vršnjačkog nasilja su dob, rod, socioekonomski status i prisutnost nasilja u obitelji. Pritom rezultati istraživanja pokazuju kako nasilje kulminira u kasnim razredima osnovne škole i ranim razredima srednje škole, dječaci su češće žrtve nasilja, a loš socioekonomski status i prisutnost nasilja u obitelji povećavaju rizik od bilo kojeg oblika sudjelovanja u klasičnom vršnjačkom nasilju.

⁸⁵ Sušac, Nika. Ajduković, Marina. Rimac, Ivan. “Učestalost vršnjačkog nasilja s obzirom na obilježja adolescenata i doživljeno nasilje u obitelji”, *Psihologijske teme*, 25(2), 2016., str. 214.

⁸⁶ *Ibid.*, str. 215.

⁸⁷ Velki, Tena. Kuterovac Jagodić, Gordana. “Individualni i kontekstualni činitelji dječjega nasilničkoga ponašanja prema vršnjacima”, *Ljetopis socijalnog rada*, 21(1), 2014., str. 42.

3.2.2. Vršnjačko nasilje na internetu

S jedne strane, fenomen nasilja na internetu među vršnjacima može se promatrati samo kao nastavak klasičnog agresivnog ponašanja koje se prenosi iz realnog prostora u virtualni prostor. S druge strane, može se smatrati kako je nasilje na internetu novi oblik agresivnog ponašanja koji potencijalno može biti opasniji oblik nasilja naspram klasičnog oblika. Nasilje na internetu “se može definirati kao namjerno i opetovano nasilno postupanje usmjereno djetetu putem računala, mobilnih uređaja i drugih informacijskih i komunikacijskih medija [...]”.⁸⁸ Za razliku od klasičnog vršnjačkog nasilja (engl. *bullying*) koje se odvija u fizički ograničenom i realnom prostoru (tj. odvija se “licem u lice”), nasilje na internetu (engl. *cyberbullying*) odvija se u virtualnom prostoru koje za sobom povlači nove probleme i izazove koji nisu prisutni kod klasičnog vršnjačkog nasilja. Procjenjuje se da 97 % tinejdžera u Sjedinjenim Američkim Državama svakodnevno koristi internet, 46 % tinejdžera izjavljuje da su gotovo stalno *online*, a 36 % njih smatra kako previše vremena provodi na društvenim mrežama.⁸⁹ Podaci za Republiku Hrvatsku govore sljedeće: “37,6 % srednjoškolaca na internetu provede pet i više sati dnevno, od čega više od 10 % provodi 10 i više sati, a 56 % srednjoškolaca koristi internet više nego prije pandemije.”⁹⁰ Navedeni podaci pokazuju mjeru u kojoj su mladi uronjeni u nove tehnologije i koliko zapravo vremena provode u virtualnom svijetu, svijetu u kojem postoji opasnost od vršnjačkog nasilja.

3.2.2.1. Učestalost i čimbenici vršnjačkog nasilja na internetu

Pokazuje se kako su oni koji su žrtve klasičnog vršnjačkog nasilja ostaju žrtve i u virtualnom prostoru, a isto vrijedi i za počinitelje.⁹¹ Razna istraživanja o čimbenicima vezanima za vršnjačko nasilje na internetu pokazuju različite rezultate, tako neka pokazuju da su djevojčice češće žrtve, a neka da su to pak dječaci.⁹² Što se tiče dobi, podaci pokazuju da je

⁸⁸ Strabić, Nives. Tokić Milaković, Ana. “Elektroničko nasilje među djecom i njegova usporedba s klasičnim oblicima vršnjačkog nasilja”, *Kriminologija & socijalna integracija*, 24(2), 2016., str. 167.

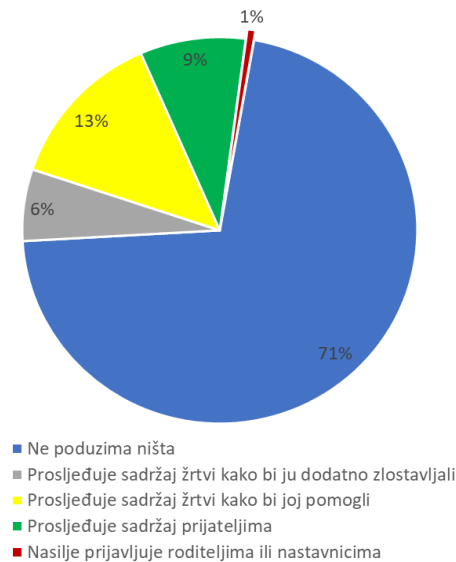
⁸⁹ Vogels, Emily A. Gelles-Watnick, Risa. Massara, Navid. *Teens, Social Media and Technology 2022*, Pew Research Center, Washington, 2022., str. 5–15.

⁹⁰ *Izviješće o radu pravobraniteljice za djecu 2022.*, Republika Hrvatska, Pravobranitelj za djecu, Zagreb, 2023., str. 158.

⁹¹ Steffgen, Georges. König, Andreas. Pfetsch, Jan. Melzer, André. “The role of empathy for adolescents’ cyberbullying behaviour”, *Pedagogical Quarterly*, 214(4), 2009.

⁹² Patchin, W. Justin. Sameer Hinduja. *Cyberbullying Prevention and Response: Expert Perspectives*. Routledge, New York, 2012., str. 20.

je posrijedi ista situacija kao i u klasičnom vršnjačkom nasilju.⁹³ Jedno od istraživanja pokazuje kako u švedskim školama 19,8 % učenika aktivno sudjeluje u nasilju na internetu kao promatrač ili “publika” (engl. *bystanders*). Raspodjela udjela učenika u švedskim školama prema radnjama koje poduzimaju kada se susreću s nasiljem na internetu prikazana je na Slici 2.

Slika 2. Reakcije promatrača na nasilje na internetu.⁹⁴

Iz Slike 2. jasno se može iščitati kako je prevladavajuće ponašanje prisutno prilikom susreta s vršnjačkim nasiljem na internetu upravo pasivnost. Samo 14 % učenika reagira kako bi na neki način pomogli žrtvi, a samo 1 % prijavljuje nasilje odraslima. Jasno je kako je, prema navedenim podacima, situacija zabrinjavajuća.

3.2.2.2. Specifičnost vršnjačkog nasilja na internetu

Vršnjačko nasilje na internetu prema načinu nasilja može se podijeliti na anonimno i neanonimno nasilje.⁹⁵ U klasičnom vršnjačkom nasilju rijetko može doći do anonimnog nasilja, a u virtualnom svijetu je to češće slučaj. U virtualnom prostoru počinitelj može u bilo koje doba

⁹³ Patchin, W. Justin. Sameer Hinduja. *Cyberbullying Prevention and Response: Expert Perspectives*. Routledge, New York, 2012., str. 22.

⁹⁴ Izrađeno prema: Slonje, Robert. *The Nature of Cyberbullying in Swedish Schools: Processes, Feelings of Remorse by Bullies, Impact on Victims and Age – and Gender Differences* (doktorska disertacija), Goldsmiths, University of London, 2011., str. 144.

⁹⁵ Weber, Nicole L. Pelfrey, William V. Jr. *Cyberbullying Causes, Consequences, and Coping Strategies*, LFB Scholarly Publishing, El Paso, 2014., str. 30.

dana uputiti žrtvi prijeteće poruke i pozive ili pak na različite društvene mreže može objaviti sadržaj koji izravno šteti žrtvi. Taj sadržaj je vidljiv i lako dostupan velikom broju ljudi čime potencijalna publika postaje neograničena, a publika često i sama sudjeluje u nasilju bilo putem komentiranja objave ili pak daljnjom distribucijom štetnog sadržaja. Drugim riječima: “Nasilni sadržaji cirkuliraju, šire ih druge osobe, i tako se nasilje ponavlja bezbroj puta u jednom drugom trenutku i vremenu, dakle umnogostručuje se, a žrtvi se opetovano nanosi višestruka bol i šteta.”⁹⁶ Prekidanje tog ciklusa direktno ovisi o postupcima koje poduzimaju promatrači, a podaci pokazuju da najčešće ne čine ništa.

Kod klasičnih oblika nasilja neravnoteža moći ostvaruje se kroz fizičku snagu ili kroz socijalnu i psihološku nadmoć, a kod elektroničkog oblika neravnoteža ostvaruje se kroz vještinu i sposobnost korištenja digitalnih uređaja kako bi počinitelj došao do sadržaja koji mogu štetiti žrtvi. Tehnologija u tom smislu mijenja tradicionalne oblike moći jer se sada nadmoć nad drugim ostvaruje kroz informatičko znanje ili posjedovanje povjerljivih sadržaja kojim se može na različite načine naštetiti žrtvi, a da ona nije u mogućnosti obraniti se od napada.⁹⁷ Žrtva često posjeduje malo ili nimalo moći da se samostalno suprotstavi nasilju na internetu – izložena je neprestanim napadima čak i kada se nalazi u “sigurnosti” vlastitog doma, a to je jedna od bitnih razlika kada se raspravlja o razlici klasičnog vršnjačkog nasilja i nasilja na internetu. U tom smislu, suvremena tehnologija briše granice između privatne i javne sfere što u kontekstu nasilja na internetu znači da su žrtve neprekidno izložene nasilju te da za njih ne postoji sigurno utočište.

Također, kad se raspravlja o specifičnosti vršnjačkog nasilja na internetu treba imati na umu kako se oblici agresivnog ponašanja mijenjaju u korak s napretkom tehnologije, pa u

⁹⁶ Bilić, Vesna. *Odgajanje i odrastanje u digitalnom vremenu*, Obrazovni izazovi, Zagreb, 2020., str. 216.

⁹⁷ O navedenoj nemoći i pasivnosti svjedoči prošlogodišnja istraga Zagrebačke policije koja je 27. listopada 2022. godine uhitila 21-godišnjaka koji je putem društvenih mreža na različite načine zlostavljao i iskorištavao 36 žrtava, od kojih ih je čak 31 bila maloljetna. Naime, počinitelj je žrtve namamio da mu šalju eksplicitni sadržaj, a zatim ih ucjenjivao. Ono što je kod ovog slučaja posebno zabrinjavajuće je činjenica da je osumnjičenik kroz period od četiri godine zlostavljao mnogobrojne žrtve, a samo jedna žrtva od njih 36 odlučila je prijaviti nasilje policiji. Ostalih 35 žrtava nije čak ni zatražilo pomoć od članova obitelji ili bliskih prijatelja. Ovo je samo jedan od primjera u kojem napadač ostvaruje nadmoć nad žrtvom do te mjere da žrtva smatra da je toliko bespomoćna da čak u većini slučajeva ne potraži ničiju pomoć kako bi se obranila od napadača. U: Dujmović, Antonija. “Povezanost online i fizičkog nasilja – brojke najnovijeg slučaja su indikativne: 36 žrtava, 31 maloljetna, 1 prijava”, *Žene i mediji*, dostupno na: <https://www.zeneimediji.hr/povezanost-online-i-fizickog-nasilja-brojke-najnovijeg-slucaja-su-indikativne-36-zrtava-31-maloljetna-1-prijava/>

skladu s tim oblici zlostavljanja putem interneta postaju sve složeniji i mnogobrojniji. Primjerice, Vesna Bilić razlikuje devet različitih oblika elektroničkog nasilja⁹⁸:

- a) Vrijeđanje porukama (engl. *flaming*) odnosi se na slanje prijetećih, uvredljivih ili vulgarnih poruka putem elektroničkih medija. Također, ovaj oblik nasilja najčešće podrazumijeva uzajamnu razmjenu neprikladnih poruka između dvije osobe.
- b) Klevetanje ili blaćenje (engl. *denigration*) podrazumijeva namjerno i opetovano širenje zlonamjernih ili lažnih informacija s ciljem narušavanja ugleda druge osobe.
- c) Uznemiravanje (engl. *harassment*) za razliku od vrijeđanja porukama uznemiravanje je jednostrano što znači da isključivo počinitelj nasilja kroz duži vremenski period žrtvi upućuje prijeteće i uznemirujuće poruke.
- d) Lažno predstavljanje (engl. *impersonation*) odnosi se na krađu digitalnog identiteta čime se nastoji naštetiti žrtvi objavljivanjem lažnih informacija ili objavljivanjem privatnih sadržaja. Ono se može ostvariti putem kreiranje lažnih profila ili pak krađom lozinke nečijeg profila društvene mreže.
- e) Iznuđivanje i širenje (engl. *outing and trickery*) odnosi se na objavljivanje povjerljivih informacija s ciljem sramoćenja osobe.
- f) Isključivanje (engl. *exclusion*) podrazumijeva isključivanje druge osobe iz zajedničkih komunikacija i aktivnosti na društvenim i drugim mrežama.
- g) Uhođenje (engl. *cyberstalking*) uključuje praćenje i uznemiravanje žrtve porukama koje postepeno prerasta u proganjanje.
- h) Sekstanje (engl. *sexting*) podrazumijeva slanje ili primanje seksualnih i eksplicitnih sadržaja putem elektroničkih medija, ali bez pristanka druge osobe.
- i) Videosnimanje nasilja (engl. *happy slapping*) odnosi se na snimanje fizičkog ili verbalnog nasilja putem mobitela ili kamere koje se kasnije objavljuje na

⁹⁸ Bilić, Vesna. *Odgajanje i odrastanje u digitalnom vremenu*, Obrazovni izazovi, Zagreb, 2020., str. 221

društvene mreže čime se nasilje prenosi u virtualni prostor gdje žrtva opetovano trpi zlostavljanje putem zlonamjernih komentara od strane drugih sudionika.

3.3. Čimbenici komunikacije posredovane informacijskim tehnologijama

3.3.1. Antropološki čimbenici

Jedno od temeljnih obilježja čovjeka jest njegova sposobnost da mijenja i prilagođava prirodu samome sebi, a to čini prvenstveno pomoću oruđa. Ta su oruđa kroz povijest postala ono što se danas naziva tehnologijom, a ona je danas sastavni dio ljudskih bića i društva. Činjenica je da napredak na polju tehnologije mijenja i ljudske odnose, odnosno da pojava na materijalnoj razini utječe i na društvene strukture. Dakle, čovjek je biće koje je uvelike određeno tehnologijom koju koristi. Kada se iz navedene perspektive pristupi fenomenu novih informacijskih tehnologija, lako se može zaključiti kako one mijenjaju čovjeka. Naime, virtualni prostor koji je u svako vrijeme putem mobilnih uređaja dostupan velikom udjelu svjetske populacije posredovana je ekstenzija čovjeka. Primjerice, profili na društvenim mrežama postaju ekspresija vlastitog jastva te tako stvaraju jednu novu dimenziju ljudskih bića i novu dimenziju društvenih odnosa. Drugim riječima, pojam onoga što je čovjek i doseg njegovog utjecaja neprestano se povećava. Virtualni svijet postaje novo poprište društvenih i materijalnih odnosa, tako modificirajući samo poimanje onoga što je to čovjek.

Navedena promjena u materijalnim odnosima, odnosno u tehnologiji ne može se zaustaviti, a niti bi se tome trebalo težiti zato što je ljudska povijest povijest promjene i stoga se promjenama treba prilagoditi. Međutim, to prilagođavanje ujedno bi trebalo podrazumijevati i regulaciju na svim razinama, od zakonske do etičke, pa do razumijevanja naravi novih tehnologija i njezinog utjecaja na čovjeka. Stoga će naredna poglavlja nastojati iz više dimenzija potonje, s naglaskom na virtualni svijet, prikazati.

3.3.2. Epistemološki čimbenici

Kada se govori o virtualnom prostoru, poseban se naglasak treba staviti na epistemološku dimenziju, odnosno na način na koji se spoznaja, a onda posljedično i ljudsko djelovanje mijenja u virtualnom svijetu. Pojava virtualnog prostora jest zapravo pojava jedne

novе dimenzije stvarnosti koja stoga onda i direktno utječe na gotovo sve aspekte ljudskog života. Iako se naizgled čini da taj utjecaj nije velik, jasno je kako je virtualni prostor uvelike utjecao na način proizvodnje u suvremenom društvu i na same društvene odnose. Obilježje je postmodernog svijeta da stvara “fikcionalni” svijet. Iako ga se može nazvati fikcionalnim, on to u svojoj suštini nije, nego je novi, drugačiji svijet, i to svijet koji je “pretvoren u puke slike, puke slike postaju stvarna bića – dinamičke izmišljotine koje pružaju izravnu motivaciju za hipnotičko ponašanje.”⁹⁹ Guy Debord tvrdi kako se radi o procesu otuđenja od vlastitog života i vlastitih želja koji naziva društvom spektakla. “Otuđenost spektakla od glumačkog subjekta izražena je činjenicom da geste pojedinca više nisu njegove; one su geste nekog drugog tko mu ih predstavlja.”¹⁰⁰ Navedena nova stvarnost nadaje nam se kao nešto drugo od nas, ona postaje “iluzija” i stoga nema isti epistemološki status kao “stvarnost”. Pojedinac svoj identitet gradi prema željama i vrijednostima drugih, a to se posebice očituje u virtualnom svijetu. Drugim riječima, danas se sve češće prioritizira virtualni identitet, odnosno slika pojedinca, pogotovo mladih, postaje realnija nego “stvarni” identitet. Stoga je svaki napad na tu sliku, kao što je to slučaj u vršnjačkom nasilju na internetu, u svojim posljedicama shvaćen realno. Stoga je jasno na koji način i zašto vršnjačko nasilje na internetu ima toliki negativan učinak te zašto je upravo virtualni identitet meta vršnjačkog nasilja na internetu.

S druge strane, dok je u ne tako dalekoj prošlosti komunikacija između ljudi bila neposredovana, licem u lice ili posredovana rukom pisanom riječju, koja je iz suvremene perspektive gledajući vrlo zastario i neučinkovit način komunikacije, danas je velik dio komunikacije upravo posredovan novim tehnologijama koje su zapravo dio virtualnog prostora. Opći pristup računalu dovelo je do toga da se život podijelio na stvarni (engl. *offline*) i virtualni (engl. *online*). Stoga se i sam identitet u online okruženju razlikuje od onoga izvan. Naime, prilikom interakcije na internetu pojedinac kontrolira sve aspekte svojega identiteta i percepciju drugih o njemu. Stoga pomoću dramaturškog pristupa možemo uočiti razlike između navedenih identiteta.¹⁰¹ Kao što to vrijedi za komunikaciju licem u lice, *online* komunikacija zahtijeva informacije da bi se “definirala situacija i omogućilo drugima da unaprijed znaju što se očekuje od njih i što oni mogu očekivati.”¹⁰² Jednako tako kao što postoje

⁹⁹ Debord, Guy. *Society of Spectacle*, Rebel Press, London, 2005. str. 11.

¹⁰⁰ Ibid., str. 16.

¹⁰¹ Ford, Sarah Michele. “Are We To Be Forever Trapped Between the Two? The Internet, Modernity, and Postmodernity in the Early 21st Century.” *Social Thought & Research*, 25 (1/2), 2002, str. 102.

¹⁰² Goffman, Erving. *The Presentation of Self in Everyday Life*, University of Edinburgh, Social Sciences Research Centre, Edinburgh, 1956., str. 1.

mjesta na kojima vrijede određene norme, isto vrijedi i za “mjesta” na internetu. Međutim ključna razlika između *online* i *offline* komunikacije leži u tome što prilikom *online* komunikacije nedostaje neverbalna komunikacija koja čini velik dio ljudske komunikacije uopće. Naime, radi se o gestama, mimikama, tonu glasa itd. koji u sferi interneta, ako se izuzme mali dio komunikacije koji se odvija video pozivima, uopće ne postoje¹⁰³. Stoga komunikacija koja se odvija *online* ima manji potencijal za razumijevanje osjećaja i reakcija drugih.¹⁰⁴ Važnost neverbalne komunikacije leži u tome što: “U našem se društvu neke nenamjerne geste pojavljuju u tako širokoj raznolikosti izvedbe i prenose dojmove koji su općenito toliko nespojivi s onima koji se potiču da su ti neprikladni događaji poprimili kolektivni simbolički status.”¹⁰⁵ Stoga, bitna je diferencijacija proizašla upravo iz naravi samoga medija, odnosno iz virtualnosti. Drugim riječima, “Kada se odnosi iz licem u lice prebace na elektronički način, često se mijenjaju. Odnosi koji su bili ograničeni na specifične situacije – na urede, dnevne sobe, spavaće sobe postaju ‘odlijepljeni’. Više nisu geografski ograničeni, već se mogu odvijati bilo gdje. Za razliku od odnosa licem u lice, elektronički odnosi također skrivaju vizualne informacije (pokret očiju, ekspresivni pokreti usta), tako da telefonski govornik ne može pročitati znakove lica slušatelja tražeći znakove odobravanja ili neodobravanja. Kao rezultat toga, postoji veća tendencija stvaranja imaginarnog drugog s kojim bi se mogli povezati. Netko može maštati da se drugi osjeća toplo i entuzijastično ili hladno i ljuto, i ponašati se u skladu s tim.”¹⁰⁶

3.3.3. Psihološki čimbenici

Kada je nasilje na internetu u pitanju, treba imati na umu već spomenutu činjenicu da žrtve često nisu upoznate s identitetom napadača, a to dodatno komplicira odnose moći. Tehnologija danas pruža mogućnost da se u nekoliko koraka sakrije digitalni trag čime se postiže potpuna anonimnost što kod napadača pojačava osjećaj moći. Stoga počinitelji zbog

¹⁰³ Jedan od izuzetaka su emotikoni koji simbolički predstavljaju emocije, mimike i geste. Međutim, oni funkcioniraju na posebnim logičkim principima i konvencijama koji su različiti od komunikacije uživo.

¹⁰⁴ Antoniadou, Nafsika. Constantinos, Kokkinos. “Empathy in Traditional and Cyber Bullying/Victimization Involvement From Early to Middle Adolescence: A Cross Sectional Study”, *Journal of Educational and Developmental Psychology*, 8(1), 2018., str. 154. <http://doi.org/10.5539/jedp.v8n1p153>

¹⁰⁵ Goffman, Erving. *The Presentation of Self in Everyday Life*, University of Edinburgh, Social Sciences Research Centre, Edinburgh, 1956., str. 34.

¹⁰⁶ Gergen, Kenneth. *The Saturated Self: Dilemmas of Identity in Contemporary Life*. New York, Basic Books, 1991., str. 64.

svoje anonimnosti smatraju kako neće odgovarati za svoje postupke te najčešće ne strahuju od sankcija jer su uvjereni kako njihov identitet nikada neće biti otkriven.

“Nevidljivost i anonimnost snažno pridonose dezinhibiciji, odnosno zanemarivanju ‘kočnica’, socijalnih pravila i posljedica u ponašanju pojedinaca prilikom uporabe elektroničkih uređaja [...]. Anonimnost je razlog da se počinitelji s jedne strane osjećaju zaštićenima, a s druge moćnima.”¹⁰⁷

Štoviše, ne radi se samo o anonimnosti nego i o samoj strukturi virtualnog prostora koja također omogućuje moralnu dezinhibiciju. Jedan je od čimbenika, odnosno prediktora vršnjačkog nasilja na internetu disperzija odgovornosti (engl. *displacement/diffusion of responsibility*). Minimizacija vlastite odgovornosti dovodi do dehumanizacije i do moralne neangažiranosti¹⁰⁸ zato što “cyberprostor ima strukturne karakteristike koje bi ljudima mogle olakšati moralno odvajanje od internetske interakcije, što bi stoga moglo povećati stope prevalencije cyberbullyinga. Također se tvrdi [...] da cyber počinitelji možda nisu svjesni utjecaja svog negativnog ponašanja ako ne promatraju reakciju cyber žrtve, što čini mehanizme moralnog odvajanja manje potrebnima.”¹⁰⁹

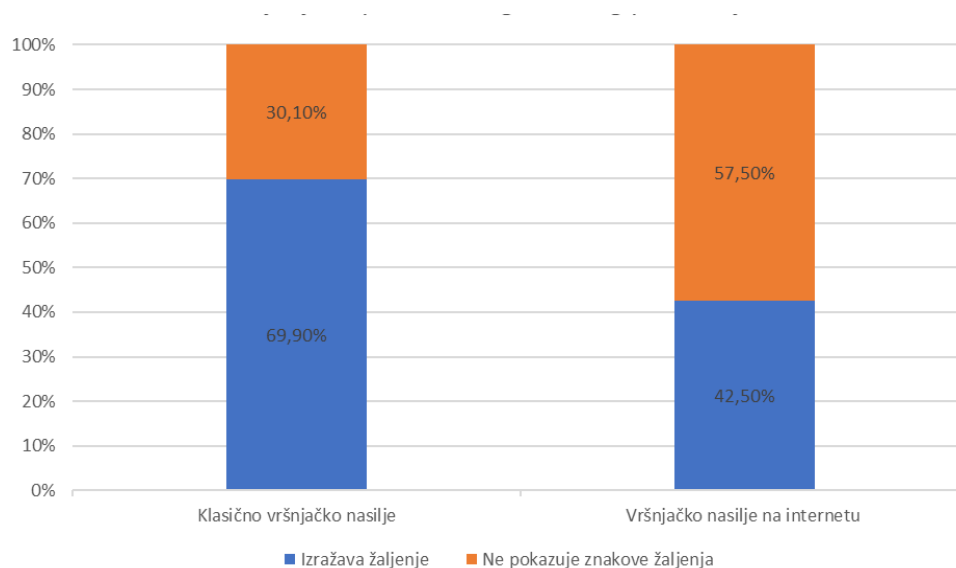
Jedan od razloga moralne dezinhibicije i razlog zašto se napadači odvažavaju za nasilje leži u činjenici što se interakcija odvija u virtualnom prostoru koji je lišen neverbalne komunikacije. Taj izostanak izravnog kontakta sa žrtvom jedan je od razloga bešćutnosti i okrutnosti počinitelja. U tom smislu može se s pravom tvrditi kako virtualni svijet do neke mjere lišava aktere moralne odgovornosti i osjećaja empatije, pa tako često od počinitelja nasilja možemo čuti kako na različite načine nastoje opravdati svoje postupke. Primjerice počinitelji *online* nasilja često pokušavaju minimizirati vlastitu odgovornost navodeći kako nasilje nisu učinili oni sami, već je to učinio njihov “*online* ja” ili pak nastoje umanjiti i iskriviti utjecaj agresivnog ponašanja navodeći kako su sve činili iz zabave i šale. Dakle, upravo taj potpuni izostanak fizičke prisutnosti dodatno otežava da napadač osvijesti izravne posljedice svojih postupaka, ali isto tako da razvije suosjećanje prema žrtvi. U skladu s tim postoji manja vjerojatnost da će

¹⁰⁷ Bilić, Vesna. *Odgajanje i odrastanje u digitalnom vremenu*, Obrazovni izazovi, Zagreb, 2020., str. 218.

¹⁰⁸ I. Marín-López, I. Zych, R. Ortega-Ruiz, C.P. Monks, V.J. Llorent, Empathy online and moral disengagement through technology as longitudinal predictors of cyberbullying victimization and perpetration, *Children and Youth Services Review* (2020), doi: <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2020.105144>, str. 9.

¹⁰⁹ Inmaculada Marín-López et al., *Empathy online and moral disengagement through technology as longitudinal predictors of cyberbullying victimization and perpetration*, u: *Children and Youth Services Review*, sv. 116, 2020, str. 10.

netko od promatrača odlučiti pomoći žrtvi ili pak da će počinitelj nasilja osvijestiti kako njegovi postupci mogu imati ozbiljne posljedice za žrtvu. Važan faktor u istraživanju jest pokazivanje žaljenja. Istraživanje¹¹⁰ pokazuje kako je u daleko većoj mjeri žaljenje prisutno u klasičnom vršnjačkom nasilju. Gotovo dvije trećine počinitelja u klasičnom vršnjačkom nasilju izražava kajanje, a u vršnjačkom nasilju na internetu manje od jedne trećine. Jasno je stoga kako postoji značajna razlika između obje vrste nasilja, a podaci ukazuju i na manjak osjećaja u virtualnom svijetu. Egzaktni podaci prikazani su na Slici 3.

Slika 3. Kajanje napadača zbog nasilnog ponašanja.¹¹¹

Kao što je to slučaj s kajanjem, isto vrijedi i za empatiju, važan evolucijski mehanizam koji osigurava koheziju društva. Naime, istraživanja pokazuju kako počinitelji pokazuju manje razine empatije nego oni u klasičnom vršnjačkom nasilju.¹¹² Međutim, isto vrijedi i za žrtve i za one koji nisu uključeni u nasilje, odnosno promatrače.¹¹³ Štoviše, razine empatije konstantne su bez obzira na medij komunikacije. Drugim riječima, oni koji pokazuju veće razine empatije

¹¹⁰ Slonje, Robert. *The Nature of Cyberbullying in Swedish Schools: Processes, Feelings of Remorse by Bullies, Impact on Victims and Age – and Gender Differences* (doktorska disertacija), Goldsmiths, University of London, 2011., str. 147.

¹¹¹ Izrađeno prema: Slonje, Robert. *The Nature of Cyberbullying in Swedish Schools: Processes, Feelings of Remorse by Bullies, Impact on Victims and Age – and Gender Differences* (doktorska disertacija), Goldsmiths, University of London, 2011., str. 147.

¹¹² Steffgen, Georges. König, Andreas. Pfetsch, Jan. Melzer, André. "The role of empathy for adolescents' cyberbullying behaviour", *Pedagogical Quarterly*, 214(4), 2009.

¹¹³ Ibid.

u odnosima uživo, pokazivat će i veće razine empatije u virtualnom prostoru.¹¹⁴ Međutim, razine empatije značajno su niže u virtualnom prostoru. Stoga, empatija ima važnu ulogu u vršnjačkom nasilju na internetu, odnosno nedostatak empatije faktor je rizika. “Utvrđeno je da cyber nasilnici pokazuju manje empatije prema drugima koji su žrtve nego oni koji nisu cyber nasilnici, oni koji su postali i cyber nasilnici i žrtve ili oni koji uopće nisu bili uključeni u cyberbullying.”¹¹⁵ Navedena istraživanja još jednom potvrđuju kako je upravo sama narav virtualnog prostora drugačija od standardnog oblika komunikacije i stoga stvara drugačije odnose unutar njega samoga – ti su odnosi narušeni manjkom osjećaja i empatije.

U virtualnom prostoru teško je zbog svih već navedenih čimbenika odrediti gdje moja sloboda prestaje, a počinje sloboda drugog pojedinca – pogotovo kada nedostaje povratna informacija o utjecaju djelovanja na drugoga.¹¹⁶ Drugim riječima, potrebna je prilagodba na nove tehnologije. Stoga je reakcija društva, vršnjaka i odraslih ključna u prevenciji vršnjačkog nasilja na internetu.

3.3.4. Politički čimbenici

Za razliku od klasičnog vršnjačkog nasilja koje se najčešće odvija na prostorima vezanima za školu, to s vršnjačkim nasiljem na internetu nije slučaj. Jasno je stoga kako odgovornost za prevenciju i rješavanje problema u prvom slučaju ima škola, a u drugome nije jasno tko je točno odgovoran. Naime, samo područje novih tehnologija još uvijek nije u velikoj mjeri temeljito zakonski definirano.

U Republici Hrvatskoj Člankom 70. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi propisana je zaštita prava učenika.¹¹⁷ Članak 13. Pravilnika o načinu postupanja odgojno-obrazovnih radnika školskih ustanova u poduzimanju mjera zaštite prava učenika te prijave svakog kršenja tih prava nadležnim tijelima propisuje “(1) U slučaju vršnjačkog nasilja odgojno-obrazovni radnici obvezni su organizirati razgovore, radionice ili savjetovanja za

¹¹⁴ Inmaculada Marín-López et al., “Empathy online and moral disengagement through technology as longitudinal predictors of cyberbullying victimization and perpetration”, u: *Children and Youth Services Review*, 116, 2020, str. 8.

¹¹⁵ Georges Steffgen et al., “Are Cyberbullies Less Empathic? Adolescents' Cyberbullying Behavior and Empathic Responsiveness”, *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14(11), 2011.

¹¹⁶ Mill, John Stuart, *O slobodi*, Filip Višnjić, Beograd, 1988.

¹¹⁷ *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*, *Narodne novine*, NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17, 68/18, 98/19, 64/20, 151/22.

učenike s ciljem pomirenja učenika, stvaranja prijateljskog okruženja, razvoja tolerancije, poštovanja različitosti te primjene nenasilne komunikacije.”¹¹⁸ Dakle, protokol za vršnjačko nasilje postoji i detaljno je razrađen. Smjernice za prevenciju vršnjačkog nasilja uključuju preventivne programe, i to sljedećim riječima:

“(1) Školska ustanova obvezna je donijeti i provoditi školske preventivne programe. [...] (3) Školski preventivni programi provode se u sklopu redovite nastave, sata razrednika, školskih ili razrednih projekata, predavanja i drugih aktivnosti koje organizira školska ustanova. [...] (5) Školski preventivni programi provode se i na roditeljskim sastancima, najmanje jedanput godišnje, a u sklopu kojih se roditeljima podnosi i zadnje izvješće ravnatelja iz članka 24. stavka 2. ovoga pravilnika.”¹¹⁹

Što se tiče vršnjačkog nasilja na internetu, govori se jedino o edukaciji u članku 20. pravilnika koji propisuje obveze škole, a to je “a) obavijestiti učenike i roditelje o pravilima sigurne uporabe suvremenih tehnologija, osobito mobitela i Interneta, b) informirati učenike i roditelje o posljedicama neprimjerene komunikacije na društvenim mrežama (vrijeđanje, sramoćenje, kleveta, javni linč, objava fotografija učenika, videozapisa i sl.) te o načinima postupanja školske ustanove vezano uz informacije o nasilju u elektroničkim medijima u skladu s Protokolom o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima.”¹²⁰ Međutim, upravo navedeni protokol je dokument nastao 2004. godine kada informacijske tehnologije nisu dospjele na razine na kojima su danas. Protokol definira obveze odgojno-obrazovnih ustanova, centara za socijalnu skrb i policijskih postaja, odnosno regulira klasično vršnjačko nasilje, ali se ni na jednom mjestu ne spominje vršnjačko nasilje na internetu.¹²¹ Drugim riječima, Protokol je zastario.

S druge strane, Izvješće o radu pravobraniteljice za djecu 2022.¹²² prepoznaje važnost vršnjačkog nasilja na internetu te detaljno iznosi širok spektar problema vezanih uz djecu i

¹¹⁸ *Pravilnik o načinu postupanja odgojno-obrazovnih radnika školskih ustanova u poduzimanju mjera zaštite prava učenika te prijave svakog kršenja tih prava nadležnim tijelima, Narodne novine, 132/2013-2874.*

¹¹⁹ *Ibid.*

¹²⁰ *Pravilnik o načinu postupanja odgojno-obrazovnih radnika školskih ustanova u poduzimanju mjera zaštite prava učenika te prijave svakog kršenja tih prava nadležnim tijelima, Narodne novine, 132/2013-2874.*

¹²¹ *Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Zagreb, 2004.*

¹²² *Izvješće o radu pravobraniteljice za djecu 2022., Republika Hrvatska, Pravobranitelj za djecu, Zagreb, 2023.*

digitalne medije. Izvješće regulaciju i postupanje u slučajevima vršnjačkog nasilja na internetu ocjenjuje izrazito negativno:

“Unatoč malom broju prijava koje se odnose na nasilje putem interneta i mobitela svjesni smo razmjera stvarnih problema i rizika za djecu. Ipak, iz navedenih prijava razvidno je nesnalaženje i nesigurnost škola u postupanju u slučaju ovih oblika nasilja. Škole nam se obraćaju za savjet i uputu te nerijetko očekuju od nas da prijavimo ove oblike nasilja policiji i socijalnoj skrbi. Nasilje nad i među djecom u digitalnom okruženju, zahtijeva jednako postupanje odraslih kao i u svim drugim slučajevima nasilja. Nažalost, posljedice su često i teže od izravnoga nasilja te je nužno pravovremeno postupanje.”¹²³

Stoga je jasno da nedostaje političke motivacije kako bi se problem vršnjačkog nasilja na internetu regulirao izmjenama i dopunama zakona, pravilnika i protokola. U društvu u kojemu navedeni problemi nisu egzaktno zakonski regulirani, pa stoga ne postoji unificiran i propisan način borbe protiv vršnjačkog nasilja, ne može se očekivati ni smanjenje navedenog fenomena. Dakle, prvi korak u hvatanju u koštac s vršnjačkim nasiljem (na internetu) treba biti zakonska regulativa.

3.3.5. Etički osvrt

Kada se govori o vršnjačkom nasilju na internetu i njegovim specifičnostima, u prvi plan dolazi etički problem koji se tiče tehnologije. Jasno je kako je sama tehnologija amoralna, odnosno da se ona sama ne može etički vrednovati, već njezina upotreba, odnosno postupci onih koji se tom tehnologijom koriste.¹²⁴ Stoga, kao što je očito u ljudskoj povijesti, tehnologija se može koristiti za etički valjane i etički neopravdane postupke. Stoga naglasak treba staviti upravo na djelovanje samih ljudi. Kao što je već razmotreno, u virtualnom svijetu čovjekova spoznajna moć ne funkcionira na isti način kao u neposrednoj komunikaciji i stoga su uvjeti spoznaje, a onda posljedično i djelovanja izmijenjeni – pojedinci su naprosto bačeni u svijet tehnologije, a pogotovo kada se govori o onima najmlađima. S jedne strane, upravo je čovjek taj koji je stvorio tehnologiju i stoga je odgovoran za njezin utjecaj, a jednako tako i za one

¹²³ Izvješće o radu pravobraniteljice za djecu 2022., Republika Hrvatska, Pravobranitelj za djecu, Zagreb, 2023., str. 157.

¹²⁴ Patchin, W. Justin. Sameer Hinduja. *Cyberbullying Prevention and Response: Expert Perspectives*, str. 8.

najmlađe, odnosno buduće generacije.¹²⁵ S druge strane, ne može se očekivati etički ispravno postupanje tehnologijom bez obrazovanja. Stoga se postavlja pitanje što društvo čini kako bi preveniralo vršnjačko nasilje na internetu, a prvenstveno se pritom misli na odrasle, roditelje i nastavnike koji imaju odgovornost za djecu. Jedan je od načina borbe s vršnjačkim nasiljem na internetu prevencija koja se najčešće odvija raznim kampanjama i implementacijom edukativnih sadržaja u odgojno-obrazovni proces. Međutim, kao što je već rečeno, one ne rezultiraju smanjenjem vršnjačkog nasilja.

5. Zaključak

Postmoderno društvo svojim je razvojem u smjeru novih informacijskih tehnologija klasično vršnjačko nasilje preselilo u sferu virtualnog i pretvorio ga u vršnjačko nasilje na internetu. Samim time već kompleksan problem vršnjačkog nasilja izmaknut je u novu sferu koja je ga produbila, izmaknula ga iz konkretnog prostora i vremena te smanjila moralnu odgovornost. Problemi samog suvremenog društva i internetom posredovane komunikacije preselili su se i na one najmlađe, odnosno na problem vršnjačkog nasilja.

Klasično vršnjačko nasilje prepoznato je kao jedna od negativnih pojava koja zahvaća velik broj djece, a vršnjačko nasilje na internetu njegova je ekstenzija. Rezultati različitih istraživanja koja govore o prevalenciji i o faktorima rizika variraju od istraživanja do istraživanja, a vršnjačko nasilje na internetu i dalje nije u punoj mjeri prepoznato kao nasilje i stoga se često ne prijavljuje. Zbog svega navedenog, teško je pristupiti vršnjačkom nasilju na internetu i ponuditi precizne podatke.

Kao posebna dimenzija u vršnjačkom nasilju na internetu prepoznata je posredovana komunikacija koja se odvija u virtualnom svijetu. Naime, navedeno posredovanje mijenja ustaljene obrasce ponašanja zbog toga što virtualni svijet lišava pojedince izravne povratne informacije, tj. neverbalne komunikacije i stoga se, između ostalog, događa moralna dezinhibicija koja počiniteljima nasilja olakšava nasilje. Primjeri za to su istraživanja koja potvrđuju kako počinitelji vršnjačkog nasilja na internetu pokazuju izrazito manju stopu kajanja od onih u klasičnom vršnjačkom nasilju i niže razine empatije svih uključenih u virtualni svijet.

¹²⁵ Jonas, Hans, *Princip odgovornosti*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1990.

Kao problem u potencijalnom rješavanju vršnjačkog nasilja na internetu prepoznati su manjak zakonske regulative, odnosno zastarjeli zakoni, pravilnici i protokoli, te manjak odgovarajuće prevencije. Naime, zakonom propisana prevencija, s obzirom na podatke koji ukazuju na to da je vršnjačko nasilje u porastu, nije adekvatna. S druge strane, vršnjačko nasilje je složen problem koji se (barem trenutno) nigdje u svijetu nije razriješio i stoga je teško očekivati da će se (uskoro) otkloniti. Međutim, društvo treba težiti povećanju programa prevencije, kampanjama i edukacijama u cilju smanjenja vršnjačkog nasilja.

6. Dodatak. Implementacija u srednjoškolsku nastavu.

Ova se tema diplomskoga rada može implementirati u nastavu Filozofije, Etike i Sociologije. U Kurikulumu Filozofije ova tema potpada pod domene Djelovanje i orijentacije te Društvo i politika, odnosno u sferu etike, socijalne i političke filozofije.¹²⁶ Prema Kurikulumu Etike ova se tema posebice može povezati s obaveznom temom za 1. razred srednje škole koja glasi Etički problemi suvremenoga društva i za 4. razred pod nazivom Tehnološki napredak i moralna odgovornost.¹²⁷ U Kurikulumu Sociologije pak pripada domeni C, odnosno temama suvremenoga društva, društvenosti, društvenih zbivanja i promjena.¹²⁸ Dakle, vidljiva je kompatibilnost sa svim navedenim predmetima i utoliko je od važnosti za same kurikulume.

U odgojnom smislu, ova je tema od velike važnosti zbog edukacije o potencijalnim opasnostima na internetu i prevenciji vršnjačkog nasilja. Ovaj diplomski rad stoga može služiti kao polazište za provedbu radionica čija je svrha i cilj podizanje svijesti o (vršnjačkom) nasilju na internetu kako kod učenika tako i kod nastavnika. Naime, od iznimne je važnosti da nastavnici putem edukacije na ovu temu usavrše svoje pedagoške kompetencije (u prvom redu osobne, komunikacijske i emocionalne kompetencije) kako bi bili stručni u prepoznavanju i sprječavanju nasilja na internetu. Jednako tako vrijedi i za radionice čiji je cilj vježbanje suosjećanja i empatije kao oblika prevencije vršnjačkog nasilja. Stoga se upravo ovaj rad može koristiti kao pomoć i/ili ishodište u različitim programima prevencije koji su, kao što je to već u više navrata naglašeno, od iznimne važnosti za smanjenje prevalencije vršnjačkog nasilja (na internetu).

¹²⁶ *Kurikulum nastavnog predmeta Filozofija*, Narodne novine 10/2019-158, 2019.

¹²⁷ *Kurikulum nastavnog predmeta Etika*, Narodne novine 10/2019-207, 2019.

¹²⁸ *Kurikulum nastavnog predmeta Sociologija*, Narodne novine 10/2019-160, 2019.

7. Bibliografija

- Antoniadou, Nafsika. Kokkinos, Constantinos. "Empathy in Traditional and Cyber Bullying/Victimization Involvement From Early to Middle Adolescence: A Cross Sectional Study", *Journal of Educational and Developmental Psychology*, 8(1), 2018, str. 153–161. URL: <http://doi.org/10.5539/jedp.v8n1p153>. (21. 7. 2023.)
- Bauman, Zigmunt. *Liquid Modernity*, Polity Press, Cambridge, 2000.
- Beck, Ulrich. *Risk Society: Towards a New Modernity*, Sage Publications, London, 1992.
- Bell, Daniel. *The Coming of Post-Industrial Society*, Basic Books, New York, 1999.
- Bilić, Vesna. Buljan Flander, Gordana. Hrpka, Hana. *Nasilje nad djecom i među djecom*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2012.
- Castells, Manuel. *Informacijsko doba. Ekonomija, društvo i kultura. Svezak 1. Uspon umreženog društva*, Golden Marketing, Zagreb, 2000.
- Castells, Manuel. *Informacijsko doba. Ekonomija, društvo i kultura. Svezak 2. Moć identiteta*, Golden Marketing, Zagreb, 2002.
- Castells, Manuel. *Informacijsko doba. Ekonomija, društvo i kultura. Svezak 3. Kraj tisućljeća*, Golden Marketing, Zagreb, 2003.
- Chester, L. Kayleigh. Callaghan, Mary. Cosma, Alina. Donnelly, Peter. Craig, Wendy. Walsh, Sophie. Molcho, Michal. "Cross-national time trends in bullying victimization in 33 countries among children aged 11, 13 and 15 from 2002 to 2010", *Eur J Public Health*, 25(2), 2015., str. 61–64. doi: 10.1093/eurpub/ckv029.
- Cook, Daniel Thomas. *The Commodification of Childhood*, Duke University Press, Durham i London, 2004.
- Debord, Guy. *Society of Spectacle*, Rebel Press, London, 2005.
- Državni zavod za statistiku. *Žene i muškarci u Hrvatskoj 2022*, Zagreb, 2022.
- Dujmović, Antonija. "Povezanost online i fizičkog nasilja – brojke najnovijeg slučaja su indikativne: 36 žrtava, 31 maloljetna, 1 prijava", *Žene i mediji*, dostupno na: <https://www.zeneimediji.hr/povezanost-online-i-fizickog-nasilja-brojke-najnovijeg-slucaja-su-indikativne-36-zrtava-31-maloljetna-1-prijava/>
- Eagleton, Terry. *The Idea of Culture*, Blackwell Publishing, Oxford, 2000.
- Gergen, Kenneth. *The Saturated Self: Dilemmas of Identity in Contemporary Life*, New York, Basic Books, 1991.

- Giddens, Anthony. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*, Polity Press, Cambridge, 2008.
- Goffman, Erving. *The Presentation of Self in Everyday Life*, University of Edinburgh, Social Sciences Research Centre, Edinburgh, 1956.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations. *The State of Food Security and Nutrition in the World*, Rim, 2022.
- Ford, Sarah Michele. "Are We To Be Forever Trapped Between the Two? The Internet, Modernity, and Postmodernity in the Early 21st Century." *Social Thought & Research*, 25(1/2), 2002, str. 85–110. URL: <http://www.jstor.org/stable/23250007>. (10. 7. 2023.)
- Foucault, Michel. *Znanje i moć*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1994.
- Harvey, David. *The Condition of Postmodernity An Enquiry into the Origins of Cultural Change*, Blackwell Publishers, Cambridge, Massachusetts, 1992.
- Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Istraživanje o zdravstvenom ponašanju učenika. Osnovni pokazatelji zdravlja i dobrobiti učenika i učenica u Hrvatskoj*, Zagreb, 2020.
- Izvešće o radu pravobraniteljice za djecu 2022.*, Republika Hrvatska, Pravobranitelj za djecu, Zagreb, 2023.
- Jonas, Hans, *Princip odgovornosti*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1990.
- Kurikulum nastavnog predmeta Etika*, Narodne novine 10/2019-207, 2019.
- Kurikulum nastavnog predmeta Filozofija*, Narodne novine 10/2019-158, 2019.
- Kurikulum nastavnog predmeta Sociologija*, Narodne novine 10/2019-160, 2019.
- Liotard, Jean-François. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1984.
- Marín-López, Inmaculada. Zych, Izabela. Ortega-Ruiz, Rosario. Monks, Claire P. Llorent, Vicente J. "Empathy online and moral disengagement through technology as longitudinal predictors of cyberbullying victimization and perpetration", *Children and Youth Services Review*, 116, 2020. doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105144.
- Mill, John Stuart, *O slobodi*, Filip Višnjić, Beograd, 1988.
- Olweus, Dan. *Nasilje među djecom u školi: što znamo i što možemo učiniti*, Školska knjiga, Zagreb, 1998.
- Patchin, W. Justin. Sameer Hinduja. *Cyberbullying Prevention and Response: Expert Perspectives*. Routledge, New York, 2012.

- Pravilnik o načinu postupanja odgojno-obrazovnih radnika školskih ustanova u poduzimanju mjera zaštite prava učenika te prijave svakog kršenja tih prava nadležnim tijelima, Narodne novine*, 132/2013-2874.
- Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima*, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Zagreb, 2004.
- Slonje, Robert. *The Nature of Cyberbullying in Swedish Schools: Processes, Feelings of Remorse by Bullies, Impact on Victims and Age – and Gender Differences* (doktorska disertacija), Goldsmiths, University of London, 2011.
- Steffgen, Georges. König, Andreas. Pfetsch, Jan. Melzer, André. “Are Cyberbullies Less Empathic? Adolescents' Cyberbullying Behavior and Empathic Responsiveness”, *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14(11), 2011. URL: <https://doi.org/10.1089/cyber.2010.0445>. (3. 9. 2023)
- Steffgen, Georges. König, Andreas. Pfetsch, Jan. Melzer, André. “The role of empathy for adolescents' cyberbullying behaviour”, *Pedagogical Quarterly*, 214(4), 2009., str. 183–198. URL: <https://orbi.lu.uni.lu/handle/10993/4388>. (16. 8. 2023.)
- Strabić, Nives. Tokić Milaković, Ana. “Elektroničko nasilje među djecom i njegova usporedba s klasičnim oblicima vršnjačkog nasilja”, *Kriminologija & socijalna integracija*, 24(2), 2016., str. 166–183. URL: <https://hrcak.srce.hr/171257> (16. 8. 2023.)
- Sušac, Nika. Ajduković, Marina. Rimac, Ivan. “Učestalost vršnjačkog nasilja s obzirom na obilježja adolescenata i doživljeno nasilje u obitelji”, *Psihologijske teme*, 25(2), 2016., str. 197–221. URL: <https://hrcak.srce.hr/161862> (3. 9. 2023.)
- Velki, Tena. Kuterovac Jagodić, Gordana. “Individualni i kontekstualni činitelji dječjega nasilničkoga ponašanja prema vršnjacima”, *Ljetopis socijalnog rada*, 21(1), 2014., str. 33–64. URL: <https://hrcak.srce.hr/127998> (21. 8. 2023.)
- Vogels, Emily A. Gelles-Watnick, Risa. Massara, Navid. *Teens, Social Media and Technology 2022*, Pew Research Center, Washington, 2022. URL: <https://www.pewresearch.org/internet/2022/08/10/teens-social-media-and-technology-2022/> (03.09.2023.)
- Weber, Max. *Vlast i politika*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 1999.
- Weber, Nicole L. Pelfrey, William V. Jr. *Cyberbullying Causes, Consequences, and Coping Strategies*, LFB Scholarly Publishing, El Paso, 2014.
- Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, Narodne novine*, NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17, 68/18, 98/19, 64/20, 151/22.

8. Popis slika

- Slika 1. Postoci djece koji su pretrpjeli vršnjačko nasilje najmanje dvaput unazad nekoliko mjeseci. Preuzeto s: Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Istraživanje o zdravstvenom ponašanju učenika. Osnovni pokazatelji zdravlja i dobrobiti učenika i učenica u Hrvatskoj*, Zagreb, 2020. str. 38.
- Slika 2. Reakcije promatrača na nasilje na internetu. Izrađeno prema: Slonje, Robert. *The Nature of Cyberbullying in Swedish Schools: Processes, Feelings of Remorse by Bullies, Impact on Victims and Age – and Gender Differences* (doktorska disertacija), Goldsmiths, University of London, 2011., str. 144.
- Slika 3. Kakanje napadača zbog nasilnog ponašanja. Izrađeno prema: Slonje, Robert. *The Nature of Cyberbullying in Swedish Schools: Processes, Feelings of Remorse by Bullies, Impact on Victims and Age – and Gender Differences* (doktorska disertacija), Goldsmiths, University of London, 2011., str. 147.

9. Sažetak

Cilj je ovoga diplomskoga rada analizom vršnjačkog nasilja na internetu pokazati razliku između klasičnog vršnjačkog nasilja i vršnjačkog nasilja na internetu, odnosno način na koji je tehnologija promijenila paradigmu vršnjačkog nasilja, te kako vršnjačko nasilje na internetu može poslužiti kao primjer mijenjanja komunikacije putem tehnologije. Ovaj se rad usredotočio na prikaz informacijskog društva u cjelini, s naglaskom na pitanje identiteta, konzumerizma i položaja djece u njemu. Definirano, objašnjeno i razlikovano je klasično vršnjačko nasilje i vršnjačko nasilje na internetu. Istaknuti su čimbenici komunikacije u virtualnom prostoru i njihov utjecaj na djelovanje pojedinca u njemu, s naglaskom na smanjenje osjećaja, posebice empatije. Ukazano je na zakonodavni okvir Republike Hrvatske i njegove nedostatke u pogledu vršnjačkog nasilja na internetu. Rad je nastojao objediniti sociološku teoriju, sociološka istraživanja i filozofske perspektive s ciljem detaljnijeg prikaza navedenog fenomena.

Ključne riječi: vršnjačko nasilje, nasilje na internetu, postmodernizam, umreženo društvo

10. Summary

The aim of this thesis is to show the difference between classic peer abuse and peer abuse on the Internet, that is, the way in which technology has changed the paradigm of peer abuse, and how peer abuse on the Internet can serve as an example of changing communication through technology. This work focused on the presentation of the information society as a whole, with an emphasis on the issue of identity, consumerism and the position of children in it. Classic peer abuse and online peer abuse are defined, explained and differentiated. The factors of communication in the virtual space and their influence on the actions of the individual in it are highlighted, with an emphasis on the reduction of feelings, especially empathy. The legislative framework of the Republic of Croatia and its shortcomings regarding peer abuse on the Internet were pointed out. The paper tried to unify sociological theory, sociological research and philosophical perspectives with the aim of a more detailed presentation of the mentioned phenomenon.

Key words: bullying, cyberbullying, postmodernism, network society